

Møte med familievold i sosialtjenesten

Sosialarbeiderens forståelse og handlemåter

Randi Saur

2007

Masteroppgave i sosialt arbeid
Høgskolen i Oslo, avdeling for samfunnsfag

Forord

Først vil jeg takke de fem sosialarbeiderne som sa ja til å bli intervjuet og som raust delte sine erfaringer fra sosialtjenesten med meg. Dere ga meg et rikholdig materiale å arbeide med.

Det er mange som har inspirert meg og støttet meg i veien fram mot målet. Først en takk til min sjef gjennom mange år, Ole Kristian Hjemdal, som med sin positive holdning ga meg mulighet for å gjennomføre dette studiet. Hans holdning er blitt videreført av senere ledere seksjonsleder Wenche Jonassen og direktør Inger Elise Birkeland ved Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) som har gitt meg tid til å avslutte oppgaven. Takk for all velvilje! Takk også til dere andre, venner og kollegaer for interesse og oppmuntrende tilrop under veis.

En takk også til filosof og professor John Lundstøl som gjennom forkurs og undervisning tidlig i masterstudiet var en viktig inspirator som ga meg troen på at det er mulig å vitenskapeliggjøre temaer innenfor sosialt arbeid. Lærere og medstudenter under veis har spilt en viktig rolle i min læring og bidratt til et hyggelig miljø på masterstudiet. En spesiell hilsen til kollokviegruppa, Tor André, Inger og Ellen for hyggelig samvær og lærerike diskusjoner.

Sist og mest: Min veileder, professor i sosialt arbeid, Irene Levin. Takk for at du holdt tak i meg og troen på at dette skulle bli en oppgave! Du har ledet meg gjennom kronglete kratt og loset meg gjennom vanskelig farvann. Din kunnskap og evne til å inspirere har ført til nok en oppgave. Takk for gode råd og støtte gjennom prosessen!

Oslo, desember 2007

Randi Saur

Sammendrag

Hva gjør sosialarbeidere i sosialtjenesten når vold er et tema i klientens livssituasjon? Hvordan forstås situasjonen og på hvilke måter kan sosialarbeideren hjelpe klienten? Dette var noen av spørsmålene jeg stilte meg ved oppstarten av denne studien. Hensikten med undersøkelsen var å få fram kunnskap om hvordan klienters erfaringer med familievold blir definert og forstått som en oppgave i sosialtjenesten, og hvordan dette påvirker sosialarbeidernes handlemåte. Oppgavens tema ligger i skjæringspunkt mellom tre kunnskapstemaer: Sosialarbeiderens handlemåte, familievold som problem i klientens liv og sosialtjenesten som kontekstuell ramme for sosialt arbeid.

Studien har en kvalitativ design, basert på intervjuer med fem sosialarbeidere. Intervjuene startet med at sosialarbeideren ble bedt om å fortelle om den siste saken hvor klientens problem var vold i privatsfæren. Intervjuene ble analysert ut fra to teoretiske perspektiv; symbolsk interaksjonisme og diskursanalyse.

Funnene viser at sosialarbeiderne engasjerer seg i ulike typer hjelpeprosesser med klienten. Et hovedfunn i studien er at sosialarbeiderens utforming av helperollen følger et bestemt mønster i mishandlingssaker. Mønsteret framstår som en standardoppfatning om vold i parforhold, i oppgaven forkortet til SVIP. Standarden utgjør en diskurs som styrer sosialarbeiderens måte å arbeide på. SVIP har klare forbindelser til mishandlingsdiskursen som har hatt stor innflytelse i hele samfunnet.

Mye tyder det på at tolkningsrammene for å forstå klientens voldsproblem er for trange. Manglende tematisering i sosialtjenesten har lagt til rette for ”diskursiv import” av en standardoppfatning som genererer løsninger. Standarden er blitt en handlingsnorm som ensretter arbeidet med voldsutsatte kvinner. De analytiske funnene i oppgaven danner til sammen et situasjonsbilde som angår *kunnskapssituasjonen* for sosialarbeidere i sosialtjenesten når vold i privatsfæren er tema for klienten. I en videre tematisering blir det viktig å undersøke hvilke perspektiver sosialarbeideren ”leser” problemet med. Det blir viktig å utvide tolkningsrammene for hvordan problemene defineres. Videre studier anbefales i samarbeid med høyskole eller universitet.

Summary

What kind of action does the social worker initiate when the client is subjected to family violence? How is the situation understood and in which ways can the social worker assist the client? These were questions inquiries I had at the outset of this study. The purpose of the study was to elaborate knowledge about how client experienced family violence is defined and understood as a theme to social workers in Welfare Service Units, and how this affects the social work actions towards the client. The theme of this research study includes three elements; the social workers action, family violence as a subject in the client's life and the welfare service as the contextual frame.

The research has a qualitative design, based upon interviews with five social workers. The social workers were asked to elaborate on the last case where family violence was a theme. The data was analyzed within the theoretical perspectives of symbolic interaction and discourse analyses.

The findings reveal that the social workers engage in the helping processes towards the clients in various ways. One particular result is that the social worker engaged in helping processes according to a specific pattern. The pattern reveals *a standard comprehension of partner abuse* (SCOPA- in Norwegian SVIP). The standard pattern forms a discourse which directs the social workers action.

It seems like the conceptual frame of interpreting the client's situation is too narrow. The lack of monitoring social work with violence as a knowledge theme in Social Welfare Units has made the service open to "discourse import" of a standard which generates its own solutions. The standard has become a norm of action which prescribes the same solution in every case. The results create an image regarding the conception of the state of art for social workers in Social Welfare Units.

The findings imply systematic inquiries of social workers conceptualization of the theme. It will be important to widen the conceptual frames of the defining process. Further studies are recommended.

FORORD	3
SAMMENDRAG.....	4
SUMMARY	5
1. INNLEDNING.....	9
<i>Sosialarbeiderens handlemåte.....</i>	<i>9</i>
<i>I et sosialkonstruksjonistisk perspektiv.....</i>	<i>9</i>
<i>Utvikling av voldstemaet som et anliggende for sosialt arbeid</i>	<i>10</i>
<i>Hensikt med studien.....</i>	<i>11</i>
<i>Problemstillingen</i>	<i>12</i>
<i>Kunnskapssituasjonen</i>	<i>13</i>
<i>Min egen forbindelse</i>	<i>14</i>
<i>Utforming og opplegg for studien.....</i>	<i>14</i>
<i>Lesekart</i>	<i>14</i>
2 KUNNSKAPSSITUASJONEN	15
<i>Innledning.....</i>	<i>15</i>
LITTERATURGJENNOMGANG - HANDLEMÅTER I SOSIALTJENESTEN.....	15
<i>Relasjon og handlemåte.....</i>	<i>15</i>
<i>Klientens egen forståelse av volden.....</i>	<i>16</i>
<i>Sosialhjelpsmottakere - en utsatt gruppe.....</i>	<i>17</i>
<i>Vold som en sosial prosess</i>	<i>17</i>
<i>Terapeutisk behandling</i>	<i>18</i>
<i>Med sosialarbeiderens perspektiv</i>	<i>19</i>
ANALYTISKE PERSPEKTIV	20
<i>Symbolsk interaksjonisme.....</i>	<i>21</i>
<i>Diskurser</i>	<i>23</i>
3. METODISKE VALG OG FRAMGANGSMÅTER.....	27
<i>Konstituerende handling.....</i>	<i>27</i>
<i>Kvalitativ metode.....</i>	<i>28</i>
<i>Uvalgskriterier</i>	<i>28</i>
<i>Rekruttering og bortfall.....</i>	<i>28</i>
<i>Det faktiske utvalget</i>	<i>29</i>
<i>Egen situering i feltet.....</i>	<i>30</i>
<i>Intervju og tema.....</i>	<i>30</i>
<i>Intervjumetodikk og avgrensning</i>	<i>31</i>
<i>Inngangsfortellingenes suggererende kraft</i>	<i>32</i>
<i>Tid og sted og prosess</i>	<i>32</i>
<i>Transkribering som prosess.....</i>	<i>33</i>
<i>Termen klient eller bruker?</i>	<i>34</i>
<i>Prosess med å komme fram til analysetemaer.....</i>	<i>34</i>
<i>To analytiske perspektiv</i>	<i>35</i>
<i>Etikk og godkjenning</i>	<i>36</i>
<i>Data og intervjupersoner i teksten</i>	<i>36</i>
4. HANDLEMÅTER OG FORSTÅELSE	37
<i>Analyseinngang</i>	<i>37</i>
DEL 1: EMPIRISKE INNGANGSFORTELLINGER	38
<i>Innledning.....</i>	<i>38</i>
<i>En uvanlig henvisning fra lege</i>	<i>38</i>
<i>Henvisning fra krisesenteret.....</i>	<i>39</i>
<i>Søknad om økonomisk støtte til boligformål.....</i>	<i>40</i>
<i>Et tilfeldig sykebesøk</i>	<i>40</i>
<i>Rus og vold</i>	<i>41</i>
<i>Oppsummering</i>	<i>42</i>
DEL 2: SOSIALARBEIDERENES DEFINISJON AV OPPGAVER	43

<i>Innledning</i>	43
<i>Ansvar og forventninger om spådomsmakt</i>	43
<i>Tillit og avhengighet</i>	44
<i>Myndiggjørende tilrettelegging</i>	45
<i>Å tolke tegn i situasjonen</i>	46
<i>Når ett oppdrag gjøres til to</i>	47
<i>En uvanlig henvisning</i>	48
<i>”Timing” for tematisering av vold</i>	50
<i>Å arbeide med spesielt utsatte grupper</i>	50
<i>Oppsummering</i>	51
DEL 3: EN STANDARDOPPFATNING OM VOLD I PARFORHOLD	53
<i>Innledning</i>	53
<i>Fra familievold - til vold i parforhold - til kvinnemishandling</i>	53
<i>Et mønster trer fram</i>	54
<i>Standarden forkortes til SVIP</i>	55
<i>Språkets disiplinering</i>	55
<i>SVIP som mål på om sosialarbeideren lykkes</i>	56
<i>Når SVIP bekreftes</i>	57
<i>Kommer ikke ut av det</i>	59
<i>Standard prosedyre</i>	59
<i>Myndiggjørende praksis og SVIP</i>	61
<i>Oppsummering av relasjonsbrudd som tema i empirien</i>	62
<i>Konstruksjon av behandlingsbehovet i SVIP</i>	63
<i>Betingelser og forbindelser som muliggjør standarden</i>	64
<i>Oppsummering</i>	66
5. HVA DENNE STUDIEN HAR GITT	68
<i>OPPSUMMERING AV HOVEDFUNN</i>	68
<i>KUNNSKAPSBIDRAG</i>	68
<i>Situasjonene varierer</i>	68
<i>Standardoppfatning om vold i parforhold - SVIP</i>	69
<i>Sosialtjenesten som kontekst</i>	73
<i>TEORETISKE IMPLIKASJONER</i>	74
<i>METODOLOGISKE IMPLIKASJONER</i>	75
<i>PRAKTISKE IMPLIKASJONER</i>	75
AVSLUTNING	76
<i>LITTERATUR</i>	78

1. Innledning

Sosialarbeiderens handlemåte

Denne studien handler om hvordan sosialarbeidere i sosialtjenesten forstår og utformer sin hjelperrolle når familievold er et tema i klientens liv. Oppmerksomheten rettes både mot hva som foregår når sosialarbeideren begynner å arbeide med volden og mot hvordan klientens situasjon defineres. Hvilken forståelse tas i bruk og hvilke oppgaver og hjelpebehov ser sosialarbeideren for seg? Gjennom å se på handlemåtene undersøker jeg sosialarbeiderens kunnskap og forståelse i lys av vold som problemområde og sosialtjenesten som kontekst.

Familievold er et problemområde som kan være til stede parallelt med andre hjelpebehov som begrunner klientens kontakt med sosialtjenesten. For noen kan nettopp voldshandlinger være den direkte foranledningen til at klienten selv kontakter sosialtjenesten. I andre tilfeller kan det være hjelpeinstanser eller pårørende som kontakter sosialtjenesten. Et uuttalt voldsproblem kan også være en hypotese sosialarbeidere stiller med bakgrunn i kjennskap til deler av klientens livssituasjon. Hovedfokus i studien rettes mot sosialarbeiderens utforming av det sosiale arbeidet. Hvordan kunnskap og forståelse viser seg i det de gjør, er sentralt for det jeg ønsker å undersøke når vold er et kjent eller et mulig underliggende tema i klientens livssituasjon. Ved å få beskrivelser av hvordan voldstemaet aktualiseres for sosialarbeiderne kan vi få viten om deres forståelses- og arbeidsmåter (Thomas og Thomas 1928).

Jeg har med overlegg benyttet termen ”familievold” når jeg skulle undersøke temaets tilstedeværelse i sosialtjenesten. Meningen har vært å kunne inkludere arbeid med flere typer volds- eller overgrepss relasjoner innenfor en familiekontekst. Familievold som begrep kan inkludere voldelige eller seksuelle overgrep mot barn i familien, voldshandlinger mellom søsken eller voksne barns voldshandlinger mot foreldre. Definisjonen av familievold vil også avhenge av hvordan den enkelte definerer sin familie (Levin 1994).

I et sosialkonstruksjonistisk perspektiv

Hva som er god praksis i sosialtjenestens møte med voldsutsatte klienter kan være vanskelig å definere. Ofte er det slik at handlingene defineres i ettertid, når en har sett hva handlingene

førte til. Men det kan innebære at samme handlemåte kan gi ulike utfall fra klient til klient og selv innenfor samme klientrelasjon kan forståelsen av problemet endres. Sett i et sosialkonstruksjonistisk perspektiv skapes sosialarbeiderens måte å forstå klientens problem på gjennom samhandling med klienten i sosiale prosesser. Samtidig er både sosialarbeideren og klienten selv konstruert i samspill og prosesser med de kontekster de inngår i. Våre ulike erfaringer og ulike sosiale liv skaper forskjeller i oppfatninger om verden rundt oss og dette fører til at vi tolker og handler forskjellig i sosiale situasjoner. Vektlegging av prosesser tilsier at det foregår en stadig endring (Jørgensen og Phillips 1999). Det sosialkonstruksjonistiske perspektivet innebærer også at påvirkning og erfaring tillegges ulik betydning. Hva som får betydning for den enkelte kan for eksempel handle om hvor viktig eller betydningsfull en relasjon eller en situasjon er (Ohnstad 1993). I sosialt arbeid er det et viktig prinsipp å starte der klienten selv er. Konsekvensen av denne betraktningmåten blir at den hjelpen som gis klienten må tilpasses situasjonen. Én hjelpehandling som passer godt til den ene klientens livssituasjon og problem kan være kontrært i en annens, og for den ene kan handlingen som fungerer hjelpsomt i dag, være uhensiktsmessig i morgen.

Utvikling av voldstemaet som et anliggende for sosialt arbeid

Når temaet er vold i privatsfæren stilles sosialarbeideren overfor handlingsnormer som kan synes motsetningsfylte. Motsetningene kan gå mellom å ta utgangspunkt i klientens opplevelse av situasjon og hjelpebehov på den ene siden og på den andre siden forventninger om å redde klienten ut av en livssituasjon som kan medføre fysiske og psykiske skade. Det kan være forventninger om å vise beslutsomhet og handlingsvilje eller å være en lyttende sosialarbeider som møter klienten *der hun er*. Sosialarbeideren skal bidra med informasjon, råd og veiledning og vurdere hvordan hun innenfor sosialtjenesten som system kan være til hjelp for klienten. Hun skal opptre i tråd med sosialtjenesten regler for bistand og ivareta forventninger som ligger i den profesjonelle tilhørigheten.

Vold i privatsfæren belyses med stor kraft i media, i samfunnsdebatten og dels gjennom forskning. Belysning foregår delvis også i profesjonsfaglige og tverrfaglige fora og møteplasser. Voldserfaringer karakteriseres av hemmelighold og et fravær av åpenhet, noe som henger sammen med at vold er beheftet med skam, frykt, angst, skyld og mulighet for straff. Voldshandlinger er kriminalisert og som privat erfaring tabubelagt (Leira 1990; Saur

2003). Selv små barn fanger opp at vold er noe man ikke snakker om, verken innenfor eller utenfor hjemmet.

Arbeid med voldsproblematikk er komplekst, normativt og faglig krevende. For at sosialarbeideren skal være til hjelp er hun avhengig av å opprette en relasjon til klienten, med tillit som en grunnleggende forutsetning. Kirkegaard uttrykte allerede i 1859 at hemmeligheten i all hjelpekunst er å starte der klienten er og se hvilke skritt som kan tas, ett for ett (Kirkegaard 1859). Den som skal hjelpes må ha tillit til at den andre vil ham vel og selv være delaktig i sin egen hjelpeprosess. I hjelpearbeidet tar sosialarbeideren utgangspunkt i klientens livssituasjon og ser etter muligheter for utvikling og handling. Ofte kan det dreie seg om langvarige prosesser som krever sosialarbeiderens utholdenhet og tro på at endring er mulig (Levin 2004).

Vold i privatsfæren har fått økende oppmerksomhet siden slutten av 1970-tallet da kampen mot kvinnemishandling ble gjort til tema. Strategien har vært at vold, på samme måte som seksuelle overgrep, gjennom synliggjøring og ansvarliggjøring skal ”tales i hjel”. Samtidig har kjønn, menns makt og kontroll samt manglende likestilling vært vektlagt som sentrale forklaringsfaktorer (Hydén 1995; Skjørten 2004). Inkludering av voldserfaringer i traumeforskningen og offentliggjøring av vold i privatsfæren har vist at voldserfaringer kan gi alvorlige følger for barn og voksnes livskvalitet. .

Hensikt med studien

Oppmerksomheten som er rettet mot temaområdet de siste 20 årene, har hatt til hensikt å bygge ned barrierene mot å søke hjelp, slik at volden kunne opphøre. Økt oppmerksomhet er nå en offentlig strategi for å redusere volden og bistå dem som har en livssituasjon med vold som skader eller hemmer deres naturlige livsutfoldelse (Handlingsplan 2000; NOU 2003; Handlingsplan 2004)

Hensikten med studien er å framskaffe kunnskap og forståelse om hvordan sosialarbeidere definerer klienters erfaringer med familievold som et arbeidsområde i sosialtjenesten. Arbeid med vold som tema har i liten grad vært løftet fram som et eget kunnskapstema i sosialt arbeid. Situasjonen er for øvrig lik for andre hjelpeprofesjoner, som medisinerne, psykologer, jurister, sykepleiere og flere (Sogn 2007a). Nyere forskning viser at forekomsten av

voldserfaringer blant sosialhjelpsmottakere, er signifikant høyere enn i vanskeligstilte grupper generelt (Pape og Stefansen 2004; Haaland, Clausen og Schei 2005).

Myndighetenes utredninger og anbefalinger stiller nye krav til kunnskapsutviklingen og har ført til en økende satsning på forskning og kompetansebygging. Situasjonen gjenspeiler et press i retning av kunnskapsoverføring til profesjonsgrupper som skal forholde seg til de voldsutsatte og forventninger om at dette skal gi de ønskede resultater. Det er samtidig viktig at de som skal gjøre arbeidet selv blir deltakere i definisjonsprosessen om hvilken kunnskap det er behov for. Kunnskap om forståelsesmåter og hvordan arbeid med voldstemaet gjøres kan gi grunnlag for videreutvikling av arbeidsmetoder i sosialtjenesten og i sosial- og helsetjenestene generelt.

Problemstillingen

Hvordan utformes det sosiale arbeidet når sosialarbeidere i sosialtjenesten blir klar over eller tenker at klienter har problemer med vold i familien? Og hva er godt sosialt arbeid i slike saker? Spørsmålene har sammenheng med oppmerksomheten som rettes mot kvaliteten på hjelpetilbudene og om de som lever med familievold får et godt nok tilbud i dagens sosial- og helsetjenester (Kvinnevoldsutvalget 2003; NOU 2003; Handlingsplan 2004). Hvordan forstår sosialarbeideren klientens situasjon og hva prøver hun å få til med det hun gjør? Dette er noen av delspørsmålene som søkes besvart.

I følge Payne er sosialt arbeid alltid konstruert av tre elementer; sosialarbeideren, klienten og konteksten (Payne 1997). Konstruksjonen av oppgavens tema dreier seg om sosialarbeiderens arbeidsmåter når klienten har familievold som problem og konteksten for det sosiale arbeidet er sosialtjenesten. Hvordan sosialarbeidere oppfatter problemområdet familievold henger sammen med hvordan det defineres og forstås, ikke bare innenfor sosialt arbeid eller sosialtjenesten, men i samfunnets ulike institusjoner, av myndigheter, media og i faglige og sosiale nettverk som sosialarbeiderne er en del av (Ohnstad 1993). For å belyse problemstillingen er den formulert i tre forskningsspørsmål:

Forskningsspørsmålene

På hvilken måte introduseres sosialarbeideren til familievold som tema i arbeid med klienter i sosialtjenesten?

Hvordan definerer sosialarbeidene klientens situasjon og hva innebærer det for måten å arbeide på?

Hvilke mønstre og sammenhenger kan sees i sosialarbeidernes arbeidsmåte og forståelser?

Kunnskapssituasjonen

Termen *kunnskapssituasjon* brukes her i betydningen bruk av teoretisk og erfaringsbasert kunnskap om voldstemaet og ulike måter kunnskap fra voldsfeltet kombineres med andre kunnskapsområder i sosialt arbeid. Bruk av kunnskap er en aktiv prosess som alltid refererer til en situasjon og en kontekst (Schön 1987; Molander 1996; Lundstøl 2002). Når jeg undersøker sosialarbeiderens handlinger i voldssaker, er det sosialarbeiderens kunnskap i bruk, sett fra sosialarbeiderens perspektiv, som er analyseenheten.

Studien kombinerer tre kunnskapselementer som hver for seg har betydning for det sosiale arbeidet som utføres. Disse er: *Sosialarbeiderens handlemåte*, *familievold som problem og sosialtjenesten som kontekst for sosialarbeiderens hjelpehandling*. Disse tre elementer belyses med relevant forskning i kapitlet om litteratur og analytiske perspektiver.

I gjennomgangen av litteratur på området gjør jeg et utvalg av litteratur som har noen fellestrekk med mitt kunnskapsprosjekt, vurdert på bakgrunn av de tre kunnskapselementene som rammer inn min studie. Avgrensningen av aktuell litteratur er komplisert når flere elementer regnes med slik som her. Mitt utvalg av litteratur kan sees som en konstruksjon av rammene for studien.

I litteraturkapitlet presenterer jeg forskning og utredninger som har en *direkte relevans* for studien. Det er skrevet flere hovedfags- og masteroppgaver i sosialt arbeid hvor det sosialfaglige arbeidsfelt og sosialarbeiderens perspektiv er ivaretatt, men jeg har ikke funnet norske studier som har tatt dette perspektivet kombinert med klientens erfaringer med vold i familien. Jeg omtaler noen *nærliggende studier* som gjøres relevante. Som regel har de da minst to av elementene med. Når det gjelder temaområdet *familievold* eller *vold i nære relasjoner* finnes en rekke studier, utredninger og andre publikasjoner, men ingen norske studier med det perspektivet jeg har valgt. Når temaet er studert eller på annen måte omtalt, referert til *som et sosialtjenesteanliggende*, er det av interesse i denne studiens kontekst.

Min egen forbindelse

Min interesse for oppgavens tema er forbundet med tidligere praksis som sosialarbeider i sosialtjenesten, først i det ordinære sosialkontor i siste halvdel av 1970-tallet og senere i heldøgntjeneste med akutte sosiale problemer. Som ansatt i denne heldøgntjenesten fikk jeg midt på 1980-tallet delta i en ”oppvåkning” i fagfeltet når det gjelder arbeid med temaområdene seksuelle overgrep og vold. Senere har jeg vært engasjert i kunnskaps- og kompetanseutvikling på voldsfeltet. Oppgavens tema representerer dermed en syntese av flere interessefelt og en sløyfe tilbake til sosialkontortjenesten.

Utforming og opplegg for studien

Studien har kvalitativ design hvor data er innhentet via intervju med fem erfarne sosialarbeidere som på intervjudtidspunktet var i aktivt klientarbeid. Intervjupersonene var strategisk valgt for å sikre god spredning. Data består av transkribert tekst fra intervjuene. Data er videre analysert ved hjelp av to teoretiske perspektiver; symbolsk interaksjonisme og et diskursorientert perspektiv.

Lesekart

Kapittel I er en innledning som i korte trekk presenterer oppgavens tema og problemstilling, formål og aktuell kunnskapssituasjon.

I Kapittel II presenteres i første delen litteratur som jeg har funnet relevant for denne studien. Den andre delen omhandler de teoretiske perspektivene jeg har lagt til grunn for analysen.

Kapittel III beskriver metodiske valg og framgangsmåter med kommentarer på enkelte oppdagelser underveis i prosessen.

Kapittel IV ”Handlemåter og forståelse” har først en generell innledning ”Analyseinngang” og deretter er kapitlet delt inn i tre deler som i hovedsak korresponderer med de tre forskningsspørsmålene. De tre delene er: Del 1: Empiriske inngangsfortellinger, Del 2: Sosialarbeiderens definisjon av oppgaver og Del 3: En standardoppfatning av vold i parforhold.

I Kapittel V oppsummeres ”Hva denne studien har gitt”. Kapitlet gir oversikt over hovedfunnene og diskuterer og oppsummerer disse. Det gjøres rede for teoretiske og metodologiske samt hvilke praktiske implikasjoner studien kan gi.

2 Kunnskapssituasjonen

Innledning

Flere norske sosialarbeidere har studert sosialarbeiderens handlemåter og forståelser, om enn i varierende kontekster; som barnevern, sosialtjeneste, familievern og psykiatriske ungdomsteam. I gjennomgangen av litteraturen på området referer jeg et utvalg av litteratur som har fellestrekk med mitt kunnskapsprosjekt, artikler eller studier som sier noe om handlemåter og forståelse hos sosialarbeidere eller andre profesjonsgruppe, fortrinnsvis knyttet til arbeid med vold. Det er ellers produsert mye litteratur og mange studier som er aktuelle på voldsfeltet, men som jeg i denne oppgaven må avgrense meg fra.

Litteraturgjennomgang - Handlemåter i sosialtjenesten

Som nevnt i innledningen kombinerer studien kunnskapselementene sosialarbeiderens handlemåte, familievold som problem og sosialtjenesten som kontekst for sosialarbeiderens hjelpehandlinger. Én måte å belyse kunnskapssituasjonen for arbeid med klientenes voldserfaringer i faget sosialt arbeid på kunne være å ta utgangspunkt i fagets teoretiske grunnlag og dets historie og idégrunnlag og se etter hvordan dette kunne representere et teoretisk fundament for arbeid med vold som tema (Soydan 1993; Levin 2004). I denne oppgaven tar jeg utgangspunkt i den motsatte bevegelsen ved å ta utgangspunkt i praksis, i hjelperelasjonen mellom sosialarbeider og klient, for å undersøke hvilke kunnskapselementer som kan analyseres fram i måten de arbeider på (Schön 1987; Molander 1996).

Relasjon og handlemåte

Handlemåten er et sentralt tema i sosialt arbeid, men foran handlemåten ligger sosialarbeiderens etablering av en relasjon til klienten og en analyse av hva som er klientens problem og endringsbehov. Levin legger vekt på relasjonens betydning i sosialt arbeid med klienter. Hun ser relasjonen som tolkningsredskap når sosialarbeideren arbeider med endring i klientens relasjon til sine omgivelser, som et perspektiv når sosialarbeideren forsøker å forstå og analysere klientens i lys av en spesiell situasjon eller som et handlingseredskap når sosialarbeideren arbeider med klienten gjennom sin egen relasjon til klienten. Relasjonen blir dermed både perspektiv, tolkningsredskap og handlingsredskap for sosialarbeiderens oppdrag i klientrettet arbeid. Samtidig viser Levin en relasjon mellom mennesker innenfor perspektivet symbolsk interaksjonisme, aldri er én relasjon men to eller flere; klientens relasjon til

sosialarbeideren og sosialarbeiderens relasjon til klienten (Levin 2004). Dette gjør det lettere å forstå at klienten og sosialarbeideren tolker og oppfatter situasjoner ulikt og at hvis man ikke forstår dette poenget kan det blir vanskelig å være sosialarbeider. Enhver analyse av klienten situasjon bør ha dette poenget inne. Dette ser vi sosialarbeiderne i studien praktiserer på i varierende grad.

Klientens egen forståelse av volden

Sosialt arbeid har gjort seg lite gjeldende i kunnskapsutviklingen på dette temaområdet. Én forklaring kan være at sosialt arbeid er relativt ny som akademisk disiplin i Norge og at det er andre faggrupper som har dominert forskningen på sosialt arbeids felt. Samtidig synes det å være en viss avventende holdning til hvorvidt temaet familievold eller vold i nære relasjoner skal være et temaområdet som sosialarbeidere skal fokusere spesielt på når det gjelder utvikling av kunnskap og arbeidsmåter. Det finnes likevel unntak. Den svenske sosialarbeideren Maragreta Hydén har i sin doktoravhandling som bl.a. er basert på hennes erfaring som terapeut i arbeid med par som hadde vold i parforholdet som problem. Hun har vært opptatt av å forstå problemet og finne ut hvordan de selv forstod det. Hennes erfaring er at vold kan være nedbrytende erfaringer, men en voldsutsatt kvinne blir aldri fullstendig brutt ned. I tillegg til sine egne erfaringer viser hun til forskning som viser at kvinnen har mange motstrategier (Hydén 1995). Problemet er at de ikke blir sett og at man med de perspektiver man bruker for å forstå volden ikke har et redskap til å "se" disse med. En norsk sosiolog har intervjuet kvinner som var på vei ut av mishandlingsforhold, om deres motstandsstrategier og fikk i sin studie bekreftet av hvis man er interessert så kan denne type kunnskap komme fram (Bjerke 2006). En begrensning i dette materialet er at utvalget er ensidig rekruttert fra krisesentersammenheng. Det indikerer at deres situasjon har vært blant de ekstreme tilfellene av vold i parforhold. Et spørsmål som kan reises er hvorvidt kvinner som ikke har gått ut av relasjonen, eller som har funnet andre måter å løse sitt voldsproblem på, kan vise til ytterligere flere strategier. Samtidig som det er viktig å kunne ta inn flere perspektiver er det likevel slik som også Hydén sier at det finnes tilfeller av alvorlig og grov vold, hvor beskyttelsestiltak må vurderes og hvor kvinnen kan ha behov for støtte for å gjenvinne seg selv (Hydén 1995).

Sosialhjelpsmottakere - en utsatt gruppe

Alvoret i voldssaker er både dokumentert og referert gjennom tre nyere forekomststudier som jeg refererdata fra som er spesielt relevante for min studie: Den skulte volden dokumenterte i 2004 en langt høyere forekomst av voldsutsatthet blant trygdemottakere, arbeidsløse og blant de som hadde svært dårlig råd eller var sosialhjelpsmottakere, sammenlignet med totalmaterialet. Sosialhjelpsmottakere skilte seg ut som en særlig utsatt gruppe. Jo dårligere økonomi, desto høyere var forekomsten av voldsutsatthet i gruppen. De hadde dårligere nettverk og i underkant av en tredjedel av de som mottok sosialhjelp hadde vært utsatt for grov vold eller alvorlige trusler. Her er det imidlertid ikke skilt mellom vold i nære eller mer perifere relasjoner (Pape og Stefansen 2004). Den andre er en landsdekkende undersøkelse om vold i parforhold. Denne undersøkelsen viste at vold i parforhold er signifikant større i grupper av befolkningen som er uten arbeid, som har dårlig råd og som er trygdemottakere. Undersøkelsen kartla begge kjønns voldserfaringer, både som utsatte og som utøvere. I nærheten av 3 % av mennene og opp til 12 % av kvinnene i undersøkelsen var blitt utsatt for grov vold fra partner. Undersøkelsen bekreftet andres funn at samlivsbrudd øker risikoen for bruk av vold. Et interessant funn er at flesteparten av de som har erfaring med vold, trusler eller overgrep i privatsfæren henvender seg ikke til politi eller hjelpeinstanser (Haaland, Claussen & Schei 2005). Den siste jeg skal nevne er nettopp publisert og har fått store oppslag i media, med fokus på at kvinner slår mest. Undersøkelsen er foretatt blant avgangselever i videregående skole. Det som er relevant i min sammenheng er at forskerne finner at det er større forekomst av egen voldserfaring, vitneerfaringer og seksuelle overgrep i grupper som samtidig har problemer med fattigdom, rusproblemer eller tilhører minoritetsgrupper. (Mossige og Stefansen 2007).

Vold som en sosial prosess

Hydén advarer mot å generalisere både den mishandlede kvinnen og mannen som bruker vold og tar avstand fra de teorier som forøker å fastslå sannheter om hvordan den voldelige relasjonen er. Dette inkluderer bl.a. feministenes forklaringer på volden, med offerperspektiv, teorier om personlighetsforstyrrelser, psykologiske teorier om lært hjelpeløshet. Volden må sees som en sosial prosess. Det kan finnes grunner til å beskrive mishandlede kvinner som hjelpeløse og underordnet mannen, men at dette er et sosialt fenomen og ikke et psykologisk. Hun vektlegger kvinnens hjelpeløshet som et forhold, ikke bare mellom henne og mannen, men et forhold mellom henne og omgivelsene. Hun mener at de psykologiske teoriene sitter

så fast i oss at vi uten å tenke oss om kobler kvinnens erfaringer til hennes personlighet. At mange som henvender seg mener de ikke får hjelp, mener Hydén er et tegn på at det er et problem mellom den mishandlede kvinnen og omgivelsene og at det ikke representerer et problem som har med kvinnens psykologi å gjøre. Dimensjonene i betraktningsmåtene som tar utgangspunkt i de feministiske forklaringene blir, i følge Hydén, for ensidige og står i veien for kunnskapsutvikling. Reproduksjon av samme type kunnskap bringer oss ikke videre (Hydén 1995).

Terapeutisk behandling

I en litteraturstudie om vold og terapi har Fjeldheim problematisert de innebygde diskursene i behandlingen, hvor voldsfortellingene må tilpasses bestemte normer. Hun diskuterer de posisjoner som den voldsutsatte plasseres i gjennom behandlingen, bl.a. at hun må definere seg som offer for å få utbytte av terapien. Det er også et poeng at ansvaret for handlingen legges på overgriperen. Gjennom dette kan den voldsutsatte kvinnen bli fri. Fjeldheim diskuterer dette i forhold til etiske betraktninger om å bli pådyttet bestemte måter å se sine erfaringer på, på den ene siden, og terapeutens makt i relasjonen på den andre siden (Fjeldheim 2006). Klienten er prisgitt terapeuten i behandlingssituasjonen. Spørsmålet som forfatteren reiser er hvor grensene går mellom å få hjelp til å se sin egen virkelighet og at en terapeut gjennom sine strategier definerer den (op.cit.). Levin sier at sosialarbeideren har makt i hjelperrollen, at hun ofte står mellom i et spenningsfelt mellom hjelp og kontroll. Både hjelp og kontroll kan innebære makt. Sosialarbeideren utøver makt når klienten styres inn i et bestemt handlingsmønster. Det er derfor viktig at sosialarbeideren er bevisst på sammenvevingen av hjelp og kontroll, hvor makt er en del av dimensjonen (Levin 2004). Det samme forholdet problemet synes anskueliggjort i Fjelheims oppgave.

I en avhandling om psykoterapeuters fortellinger om terapi i forbindelse med barn som hadde vært utsatt for seksuelle overgrep finner Toverud at de som kommer i terapi er et skjevt utvalg i forhold til populasjonen utsatte barn. Det antas at de som kommer i terapi er de som er mest utsatt. Et viktig prinsipp i behandlingen er å legge fra seg ansvar og legge dette over på overgriperen. Det er viktig at barnet lærer seg beskyttelsesatferd og at barnet generelt styrkes for å opparbeide selvfølelse og motvirke isolasjon, både for barnet og familien. Det var vanskelig å si hva som var effekt av behandling og hva som skyldtes endringer i barnets omsorgssituasjon. Toverud fant motsetningsfylte forståelser hos terapeutene som ble analysert

til tre diskurser; det selvhelende barnet, samskapte terapirelasjoner og terapeuten som vet best. Avhandlingen viser komplekse sammenhenger med flertydige miljøer som relaterer seg til ulike forståelser. Undersøkelsen var basert på spørreskjemaundersøkelse kombinert med intervjuer (Toverud 1998). Lignende funn gjelder for voldsutsatthet. Her er det også en skjevfordeling. De sakene som får oppmerksomhet er for det meste de grove, og alvorlige sakene, hvor den voldsutsatte kvinnen har oppsløkt krisesentre. Johnsson har definert to kategorier når det gjelder voldsutsatte kvinner; den groveste formen, som det er færrest av kaller han patriarkalsk terrorisme og den andre formen benevnes episodisk partnervold. Den siste formen kan være gjensidig vold og fører sjelden til alvorlige skader (Johnson 1995; Haaland 1997; Pape og Stefansen 2004).

Med sosialarbeiderens perspektiv

Flere har vært opptatt av sosialtjenesten, og det er produsert mye litteratur om volden som fenomen, men ikke med kombinasjonen sosialarbeiderens eget perspektiv på arbeid med klientens familievoldsproblem. Én norsk hovedoppgave er nærliggende. Dette er en studie i sosialt arbeid om sosialkonsulenters praksis i rådgivningssamtaler med voldtektsofre. Data ble innsamlet via intervjuer med velkvalifiserte sosialarbeidere i en akuttvirksomhet som var sosialfaglig basert, men som ikke var en sosialtjeneste i tradisjonell betydning. Hovedfokus i oppgaven lå på hvordan sosialarbeiderne la til rette for at fortellingen om voldtekten kunne finne sted og hvilken betydning de oppfattet at samtalen hadde for klientens bearbeiding av overgrepet. Rådgivning til voldtektsofre var en definert oppgave i tjenesten, med en utviklet struktur eller veiledning for rådgivningssamtalen. Forståelsen var basert i den psykososiale med vektlegging av forståelsen av voldtekt som et traume, og situasjonen som en krise. Med tilhørende opplæring og vektlegging av skjermet samtalsituasjon lå situasjonen til rette for å yte kvalifisert sosialfaglig bistand (Skumsnes 1997).

En finsk spørreskjemaundersøkelse fra sosialtjenestekontekst om profesjonelle sosialarbeideres evne til å handle kompetent når familievold var del av problemet ble presentert på en konferanse i Oslo. Spørreskjema gikk ut til 853 sosialarbeidere i 7 finske bykommuner og fikk en svarprosent på 77 %. Forskeren, som hadde gjort en undersøkelse som del av det EU- finansierte prosjektet Daphne Initiative, fant at finske sosialarbeiderne var uerfarne og manglet trening og opplæring i å identifisere familievold i sin kontakt med hjelpsøkende. De følte seg også utilstrekkelige på de fleste områder som hadde med

voldsproblematikk å gjøre (Perttu 1999). Spørsmålene i undersøkelsen var basert på faste svaralternativer.

En norsk forsker gjorde en intervjuundersøkelse med 30 mishandlede kvinner og deres erfaringer med hjelpapparatet. Samtlige 30 informanter i undersøkelsen var rekruttert via krisesentre og nær halvparten av dem hadde hatt kontakt med sosialtjenesten. De fleste formidlet at de hadde et greit forhold til tjenesten. Noen fortalte om hvordan det opplevdes ydmykende å være i situasjon hvor de ikke kunne forsørge seg selv. Situasjonen gjorde dem sårbare for sosialtjenestens krav om dokumentasjon og de følte seg ikke trodd (Jonassen 2002).

Kritiske stemmer har hevdet at sosialarbeidere som gruppe forsømmer seg i arbeid med kvinners problemer når de ikke tilegner seg feministiske perspektiver og strategier i arbeid med mishandlede kvinner. En av disse presenterer en gjennomgang av britisk forskning spesielt vinklet mot sosialtjenestens innsats overfor voldsutsatte kvinner. Artikkelen bygger på en gjennomgang av forskning utført på 80- og 90-tallet, dels med utgangspunkt i studier av kvinner som har søkt tilflukt ved krisesentre og dels med utgangspunkt i sosialarbeideres generelle saksmengde. Det påpekes at sosialarbeiderne mangler kunnskap om voldens røtter i maskulin dominans innenfor patriarkalske sosiale strukturer og at de unnlater å utfordre andre populære forestillinger om voldens sirkler. Forfatterens peker på behov for en større sensitivitet for – og større bevissthet om vold som en tilstedværende faktor i mange menneskers liv. Behov for opplæring og trening poengteres og det gjøres et poeng av individuell tilpasning av kunnskap (Mullender 1997).

Analytiske perspektiv

Sannheter skapes

Å stille spørsmål om hvilken forståelse noen hadde i situasjonen, for hendelser eller situasjoner som ligger tilbake i tid, er vitenskapelig sett et tvilsomt prosjekt. Begrunnelsen ligger i det sosialkonstruksjonistiske perspektivet som går ut på at ”virkeligheten” og ”sannheter” skapes gjennom våre språklige konstruksjoner og kategorier, og at den kunnskapen vi til enhver tid har om verden og det som hender rundt oss er historisk og kulturelt betinget (Jørgensen og Phillips 1999). Vi forstår hendelsene ut fra den konteksten

hendelsene foregår i og ut fra de tolkninger vi gjør i situasjonen. Men situasjonen endres hele tiden, og når hendelsen er blitt til en fortelling har allerede ettertidens kastet sitt spesielle lys over de passerte hendelsene. Ordene og kategoriene som vi beskriver hendelsen med er gjenstand for det enkelte menneskets tolkning, det plasseres innenfor rammene av den enkeltes erfaringsundersvers og slik tilføres betydninger av hendelser nyanser som ikke var der i øyeblikket. Den amerikanske filosofen og pragmatikeren, Richard Rorty, favner fenomenet når han sier at sannheter ikke finnes, men at de skapes. Han har også et uttrykk for den tilstanden av ordløshet når vi erfarer noe som ikke kan sammenlignes med tidligere erfaringer eller viten, dvs. at vi har nådd ytterpunktet for det som kan gjenfortelles med ord; vi har da nådd ”*det ytterste vokabular*”(Rorty 1997).

Symbolsk interaksjonisme

I oppgaven benytter jeg meg av to teoretiske perspektiv. Det første jeg omtaler er symbolsk interaksjonisme, som er et teoretisk perspektiv utviklet innenfor pragmatismen som ble grunnlagt innenfor det samfunnsorienterte og radikale miljøet i Chicago fra ca. 1880- og fram til 1930-tallet. William Isaac Thomas, John Dewey og Georg Herbert Mead var tre sentrale skikkelser innenfor Chicagomiljøet. Perspektivet symbolsk interaksjonisme bygger dels på Meads teori om individet som sosialt og utviklingen av selvet i interaksjon med omgivelsene. Ved bruk av det teoretiske perspektivet symbolsk interaksjonisme kan spor etter forståelse analyseres fram ved å se på handlinger og hva som synes å være intensjonene med handlingene. Thomas Znaniecki og William Isaac Thomas var blant de markante teoretikere innenfor den tidlige Chicagoskolen, tidlig på 1900-tallet, hvor pragmatismen og symbolsk interaksjonisme sto sterkt (Levin 1996; Levin og Trost 2005). Læresetningen ”What man defines as real, is real in its consequences”, om forholdet mellom handling og forståelse benyttes ofte i forbindelse med analyser. Læresetningen er i ettertid blitt kalt *Thomas’s teorem* (Thomas og Thomas 1928). Grunnlaget for teoremet ligger i det teoretiske perspektivet *symbolsk interaksjonisme* som i korthet går ut på følgende: Mennesket er sosialt og er i kontinuerlig samhandling (interagerer) med omgivelsene. Vi persiperer og tolker våre omgivelser, handlinger, utsagn osv. *i situasjonen, i øyeblikket (nået)*. Hendelser kan oppfattes på én måte i øyeblikket og den kan senere fortone seg noe annerledes. Tolkninger og nytolkninger av det som skjedde foregår kontinuerlig. Hendelser og situasjoner tolkes på en ny måte ved at noen stiller spørsmål eller kommenterer hendelser som setter de i et annet lys, eller det hender nye ting som gjør at den tidligere hendelsen omtolkes.

Symboler

Det er sammenheng mellom slik vi ser en situasjon og måten vi handler på. Dette henger sammen med at vi interagerer med symboler som vi gir en mening. Når vi tolker for eksempel andres atferd interagerer vi med symboler. Symbolene er det som gjør at vi forstår noe på en bestemt måte og kan kommunisere og kan være tanker, gjenkjennelser, forestillinger, erfaring, det vi anser som sannheter, kunnskap osv. Symboler kan være ting, hendelser, utsagn som tolkes. Når vi er enige om hva en ting betyr, er det blitt et symbol. Interaksjon foregår ikke mellom mennesker men mellom deltakernes *tolkninger* av de andre deltakernes og dennes handlinger. Det er persepsjonen av den andres handlinger og *tolkninger* av disse som legger grunnlaget for individets neste handling. Alle faktorene som sosialarbeideren interagerer med kan forstås som symboler (elementer i klientens livssituasjon, hendelser i hjemmet, virkemidler sosialarbeideren har tilgang på osv.).

Ord er også symboler som vi alle benytter oss av. Vi tenker ved hjelp ord som er gitt betydning slik at vi kan kommunisere med omgivelsene og gi uttrykk for vårt eget forhold til oss selv og verden. Men ordenes betydning forvitrer og endrer seg og vi har stadig behov for å finne nye uttrykksformer. Gamle metaforer mister sin kraft og nye oppstår etter hvert som vi blir opptatt av nye fenomener. Språket er dermed i stadig endring, om enn langsomt (Rorty 1997).

All interaksjon er sosial

Grunntesen er at mennesket er sosialt og interagerer med sine omgivelser i en kontinuerlig prosess. Interaksjonen mellom mennesker foregår ved interaksjon med ens egne tolkninger av den andre og av situasjonen. Dette er basert på det Levin og Trost omtaler som *Meads triadiske system*. Det triadiske består av 1) subjektet som persiperer, 2) subjektet som tolker det den persiperer og 3) subjektet som handler. At vi interagerer med våre egne tolkninger av situasjonen fører til at vi i en samhandling med en annen person ikke har å gjøre med én relasjon, men to relasjoner; hver av partene interagerer med sin egen oppfatning og tolkning av situasjonen (Levin og Trost 2005). Hvordan sosialarbeiderne persiperer og tolker klientens situasjon blir med dette perspektivet avgjørende for hvordan de arbeider med saken. Samtidig vet vi at persepsjon og tolkning endrer seg i et neste nå. Dette innebærer at både klientens og sosialarbeiderens tolkninger av situasjonen kan endre seg. Konsekvensen av dette perspektivet er at mennesker og hendelser må tolkes i lys av de sammenhenger de inngår i.

Nået setter grenser

Istedenfor å spørre etter forståelse kan vi gå den omvendte veien og spørre etter hvordan det ble handlet i situasjonen. Ved å bruke symbolsk interaksjonisme som perspektiv kan vi si at sosialarbeideren interagerer med sin egen kunnskap og forståelse av brukerens livssituasjon. I tillegg interagerer hun med normer som forteller noe om hvordan sosialarbeideren bør respondere på klientens situasjon. Dette bidrar til å definere situasjonen og skaper et grunnlag for handling. Det betyr at vi kan finne spor tilbake til måten som sosialarbeideren har definert situasjonen på gjennom å se på det som ble gjort. Dette perspektivet gir dermed gir en mulighet for å analysere fram forståelser bak sosialarbeidernes handlinger når de arbeider med klientens voldsproblem.

Ved å rette sette søkelyset mot sosialarbeidernes *handlemåter og refleksjoner* søker jeg etter sosialarbeiderens mulige forståelse gjennom å foreta en baklengs analyse som tar utgangspunkt i handlingene. Handlinger er i denne sammenhengen også tenke- og talehandling, refleksjoner og undring. Jeg sier ”baklengs” fordi jeg, ved å ta utgangspunkt i *handlingene* søker etter spor av forståelsen. Det er altså sosialarbeidernes *forståelse* som gjøres til tema, og ikke *forklaring* eller *begrunnelse* som peker mer mot én årsak-virkning.

Diskurser

Diskurser er mønstre av tolkninger som vi handler etter, ofte uten å være klar over det. De kan ligge i det vi tar for gitt, i forståelser som er så godt innarbeidet at vi ikke stiller spørsmål ved dem. De er selvfølgelig deler av våre væremåter og praksiser. Diskursen har en usynlig makt, eller *kraft* slik Foucault gjerne brukte begrepet. Han var opptatt av å avsløre de reglene som gjorde at bestemte utsagn eller handlinger sto i bestemte forhold til hverandre og utgjorde hverandres betingelser og muligheter (Foucault og Schaanning 1999).

Sosialarbeideren *velger* ikke bevisst hvilke diskurser som skal få innflytelse over måten oppgavene blir løst på. Understrømmene av påvirkning fra andre normgivende miljøer blir en del av deres egen vurdering, blir en del av det redskapet en selv observerer med, tenker og vurderer med. I kontakten med klientenes problemstillinger aktualiseres ikke bare sosialarbeiderens personlige og faglige kunnskap, men også forståelser, meninger og betydninger som sosialarbeideren bevisst eller ubevisst har importert fra andre meningsmiljøer til sin forståelseshorisont. Eksempler på meningsformidlere er myndigheter

og beslutningssystemer, andre fagligmiljøer, ideologiske miljøer, medier som skriver om vold og andre. Diskurser er ofte beskrevet som usynlige tråder som skaper et nettverk av meningsforbindelser, og hvor det finnes en rekke knutepunkter, hvor trådene krysser hverandre. Dette er et bilde på hvordan et diskursivt innhold kan forbindes med andre miljøer. Foucault plasserer vitensdisiplinene som diskursive formasjoner, dvs. forbindelsessystemer som er utviklet på bakgrunn av regler, utsagn og praksiser som disiplinene har til felles eller som med utgangspunkt i én disiplins praksis har innflytelse på én eller flere andre disipliner (Schaanning 1997; Foucault og Schaanning 1999). Å analysere diskursive praksiser blir dermed en innfallsvinkel til å forstå hvordan praksisen i ett fagfelt er sammenvevd med og påvirkes av praksisen i andre nærliggende fagfelt.

I en artikkel om diskurser i sosialt arbeid beskriver Levin om en sosialarbeider som arbeider i sosialtjenesten og som, med støttende, terapeutiske teknikker, oppnår gode resultater med en klient som har problemer med voldelig atferd. Forfatteren beskriver hvordan sosialarbeideren hjelper klienten med ulike problemstillinger og hvordan oppgavene kan veksle mellom å være myndighetsutøver, pedagog og terapeut. Poenget med beskrivelsene er å vise alternative fortellinger som står i motsetning til det mange eksterne diskurser sier at sosialarbeidere gjør (Levin 2001). I artikkelen *Hva styrer sosialarbeidernes praksis?* viser Christiansen hvordan diskursene har sammenheng med manglende vektlegging av de omfattende råd- og veiledningsoppgavene som var innebygd i Lov om sosial omsorg da den ble iverksatt i 1965 og hvordan kommunene først og fremst la til rette for forvaltningsarbeid og kontrolloppgaver (Christiansen 1990).

Diskurser kan også beskrives som ”indre stemmer” hos sosialarbeideren, stemmer som gir veiledning for hva som er en fornuftig tenkemåte eller noe som tas for gitt, som vi oppfatter som så selvfølgelig at vi ikke en gang legger merke til at vi har det med i våre vurderinger; et *doxa* vi har med i situasjonen (Bourdieu, Wacquant og Nicolaysen 1995). En diskurs kan således være et symbol som sosialarbeideren interagerer med i en gitt situasjon, men sosialarbeideren vil ha flere typer informasjon som hun tar inn i situasjonen, og som hun interagerer med for å danne seg et helhetsbilde. I Faircloughs diskursteori holdes systembetingelser som for eksempel økonomi og sosiale klasser utenfor det han regner som diskursivt. I sosialarbeiderens bestrebelser på å få overblikk over en situasjon kan det derfor, sett med Faircloughs blikk, være både diskursive og ikke-diskursive faktorer å legge vekt på, men alle faktorene ville kunne forstås som symboler som sosialarbeideren interagerer med

(elementer i klientens livssituasjon, hendelser i hjemmet, virkemidler sosialarbeideren har tilgang på osv.).

Perspektivene kan bidra til å synliggjøre om sosialarbeiderne vektlegger symbolene på ulike måter. Hver klient har dessuten ulike livssituasjoner som gir andre muligheter for tolkning og vektlegging. Både symbolsk interaksjonisme og diskursanalyse kan bidra til å synliggjøre hvordan tanker og forestillinger, konkrete opplysninger, ytre normer og krav er med og påvirker sosialarbeiderne når de arbeider med vold. Diskursanalyse er et redskap som egner seg til å koble forbindelsen mellom de forståelsene som tas i bruk i situasjonen og faktorer og betydningssystemer som er utenfor situasjonen utenfor sosialarbeidernes virksomhetsfelt.

Diskurs kommer til syne gjennom vår praksis, det er utsagn, regler og praksiser som gir oss anvisninger for hva som er "sant" eller hva som er "riktig" måte å opptre på. Det er uttalte og ikke uttalte regler og grenser for hva som kan sies og ikke om en gjenstand, et emne eller i en situasjon. Diskursen er styrt av usynlige og ubevisste maktrelasjoner som gjør at vi anser ytringer som naturlige eller *sanne*, istedenfor å kunne se dem som en av flere mulige tolkninger av gjenstanden/forholdet/temaet. Ytringer oppfattes for eksempel som *sanne* fordi synet på gjenstanden vi uttaler oss om deles av flere innenfor en avgrenset gruppe som dermed har makt, eller synet kan formidles av en institusjon, profesjon eller person som har makt over "gjenstanden" (Foucault og Schaanning 1999). I følge Foucault er det begjæret etter makten som skaper de diskursive kamper.

Diskurs som ideologisk kode

I oppgaven har jeg latt meg inspirere av den kanadiske sosiologen Dorothy Smiths artikkel om den nordamerikanske familien, hvor hun finner at forestillingene om kjernefamilien er innarbeidet som en *ideologisk kode* i det amerikanske folks tankestrukturer, uten at man er seg dette bevisst. Hun mener at familieformen er innarbeidet som et ideal i folks tenkemåte, ofte uten at de er klar over det. Denne koden, sier Smith, ligger der som "et innebygget skjema" som strukturerer tenkning om familie og samlivsformer og som andre sosiale livsformer holdes opp mot. Smith hevder at denne ideologiske koden gjennomsyrrer og organiserer diskursen om familie i det nord-amerikanske samfunnet (Smith 1993).

Smith bruker termen *ideologisk kode*, på samme måte som en genetisk kode, for å illustrere hvordan koden reproduserer og mangfoldiggjør formen sin på stadig nye arenaer. Dette kan sammenlignes med Foucaults genealogiske metode som nettopp også henspeiler på reproduksjon og videreføring av diskursens "DNA-profil" til nye former og nye sammenhenger.

3. Metodiske valg og framgangsmåter

Konstituerende handling

Forskningsspørsmålene i denne studien handler om hva som foregår når vold i nære relasjoner konstitueres som tema i sosialtjenesten. På samme måte som forskeren stiller spørsmålet om hvordan trøtthet gjøres for å få fram hvordan det håndteres i det praktiske sosiale livet, kan vi stille spørsmålet hvordan sosialt arbeid gjøres når sosialarbeideren forstår at vold er et tema i klientens livssituasjon (Widerberg 2001). I dette ligger det en nyansering av at det ikke bare er handling som en metode eller som intensjon som er av interesse, men det som foregår fra en tanke eller en type forståelse oppstår, prosessen, refleksjoner, informasjon og handlinger som er deler av de prosessuelle skrittene (Fossestøl 1997). Enkelte beskrivelser av profesjonalitet vektlegger at kunnskap kommer til syne i selve handlingen, og ikke bare gjennom en forutgående plan. Dette perspektivet inkluderer den situasjonen som omgir handlingen, konteksten og dermed dens uforutsigbarhet (op.cit.) Evnen til å improvisere profesjonelle handlinger i stadig nye kontekster, eller situasjoner, er det som skiller den erfarne profesjonsutøver fra den som har mindre erfaring (Schön 1987; Molander 1996).

I det som er blitt kalt Thomas' teorem legges det vekt på forbindelsen mellom måten en situasjon oppfattes på og det som skjer i forlengelsen, "If men define situations as real, they are real in their consequences" (Thomas og Thomas 1928). Med dette teoretiske perspektivet blir sosialarbeiderens handlemåter en konsekvens av hvordan klientens situasjon er forstått. Gjennom å studere handlingen blir det mulig å reflektere over hvilken idé som ligger bak. Termen handlemåte benyttes her om all aktivitet som er knyttet til den aktuelle situasjonen; samtaler med klienten, refleksjon og vurdering, aktivisering av hjelpetiltak, samtaler med kollegaer og samarbeidspartnere. Det innebærer at refleksjoner og tanker om muligheter for handling inkluderes i handlingstermen slik den brukes i studien. Enkelte handlemåter er av en karakter som er "usynlige" for andre. Det å tilsynelatende ikke foreta seg noe eller forholde seg avventende kan for eksempel være en bevisst og faglig begrunnet holdning for å la klienten selv ha en myndiggjørende kontroll over egne prosesser (Etikkerklæringen 1998). Siden jeg verken kunne eller ønsket å definere hvilke typer handlinger sosialarbeiderne skulle fortelle om, måtte det legges opp til en kvalitativ tilnærming til studien.

Kvalitativ metode

Temaets karakter og tidsdimensjonen gjorde at observasjon som metode ikke var hensiktsmessig i denne sammenheng. Gjennomgang av journaler og annet skriftlig materiale kunne vært aktuelt for en lingvistisk analyse av hvordan temaet framtrer og begrepsfestes, men jeg var primært ute etter beskrivelser som kunne si noe om hvordan temaet vold i nære relasjoner, gjennom sosialarbeiderens handlinger, ble utformet og forstått som en oppgave. En begrensning ved skriftlig materiale er at man ikke får stilt spørsmål til oppklaring eller utdypning og dessuten at det ofte er store mangler, i sær om temaer som ikke er formelt etablert som oppgaver i sosialtjenesten. Det ble dermed klart at intervjuer med et mindre antall sosialarbeidere ville være en egnet metode i dette tilfelle.

Utvalgsriterier

Utvelgelsen av informanter ble knyttet til tre hovedkriterier: Det første kriteriet var at sosialarbeideren hadde erfaring med klienter som hadde familievold som problem fra sin praksis i sosialtjenesten. Kriteriet skulle samtidig utelukke sosialarbeidere som ikke hadde denne erfaringen. Det andre kriteriet var at informantene måtte ha sosialfaglig utdanning. For å få vite noe om hvordan profesjonsutdannede sosialarbeidere forholdt seg i denne type hjelpearbeid måtte utvalget avgrenses fra personell med merkantil, juridisk eller økonomisk utdanning og andre fagkombinasjoner. Det tredje kriteriet var at informantene skulle ha minst to års arbeidserfaring fra sosialtjenesten. Begrunnelsen lå i at de skulle ha kunnskap om sosialtjenesten som arbeidssted og et minimum av arbeidserfaring etter utdanningen. Jeg ønsket i tillegg å ha begge kjønn representert blant informantene for også å ivareta mulige variasjoner mellom kjønnene, men hadde ikke gått ut med dette som noe kriterium. Av hensyn til tid og økonomi ble rekrutteringen begrenset til kommuner på Østlandet.

Rekruttering og bortfall

Informantene ble strategisk rekruttert med tanke på størst mulig variasjon. Hver kommune i landet er pålagt å organisere en sosialtjeneste, og ved rekrutteringen ble det lagt vekt på at kommunene skulle være ulike mht. befolkningsantall og -struktur. Dels benyttet jeg meg av snøballmetoden, dels kontaktet jeg kommuner som kontrasterte eller utfylte kriterier i forhold til de jeg allerede hadde fått positivt svar fra. For å spare tid kontaktet jeg sosialtjenester pr telefon. De som stilte seg positive fikk deretter tilsendt en skriftlig forespørsel med

redegjørelse for hensikten med undersøkelsen, hva jeg ønsket å intervju sosialarbeiderne om og hvordan planen for gjennomføring av intervjuet var. Beskrivelsen ble lest av sosialarbeiderne som meldte seg som informanter. Denne rekrutteringsmetoden har elementer i seg av selvseleksjon, i det vedkommende selv må være villig til å bli intervjuet og kan gjøre det ut fra interesse eller spesielle erfaringer. Samtidig kunne en slik fremgangsmåte legge til rette for at arbeidsgiveren kunne velge ut en representant for kontoret som ville formidle erfaringer og synspunkter som arbeidsgiveren ønsket å få fram. At informanten eller arbeidsstedet har erfaringer å formidle som er av betydning for forskningsspørsmålene kan også tolkes positivt. Selv om slike forhold kan ha vært virksomme utgjør ikke dette noen trussel mot gyldigheten, tvert imot; informantenes fortellinger dreier seg uansett om virkelige eksempler fra deres praksis i sosialtjenesten og disse er som sådan gyldige.

Rekrutteringsmetoden skal først og fremst sikre en variasjon innenfor det valgte temaet og resultatene gjøres ikke til gjenstand for generalisering til populasjonen siden utvalget er for lite for et slikt formål. Likevel vil jeg anta at flere av de elementene og problemstillingene de intervjuede sosialarbeiderne forteller om kan ligne på erfaringer gjort av andre sosialarbeidere.

I utgangspunktet planla jeg å intervju seks sosialarbeidere. Tidspunktet for intervjuene sammenfalt med avvikling av sommerferie ved mange av sosialkontorene. Jeg fikk derfor problemer med å få tak i den sjette sosialarbeideren. Da jeg hadde gjennomført fem sosialarbeidere, hadde jeg fått et rikholdig intervjumateriale som jeg mente var tilstrekkelig for å belyse oppgavens problemstilling. Jeg valgte derfor å ikke bruke tid på å få tak i den sjette sosialarbeideren.

Det faktiske utvalget

Det endelige utvalget består dermed av fem informanter; fire sosionomer og en barnevernpedagog. Tre av intervjupersonene er kvinner, to er menn. To kommer fra hver sin bydel i en storby, en fra mellomstor by og to er fra landkommuner. Informantenes alder varierer fra 28 år til 44 år. På intervjutidspunktet hadde to av informantene vært på nåværende arbeidssted i seks år, to i åtte år og en i 10 år. En informant har arbeidet til sammen 15 år i sosialtjenesten og den med kortest ”fartstid” i sosialtjenesten hadde seks år. Til sammen har de 47 års arbeidserfaring i sosialtjenesten. Det er med andre ord sosialarbeidere med lang erfaring fra sosialtjenesten som er intervjuet. Bare én av informantene har arbeidet utenom

sosialtjenesten etter fagutdanningen. Alle arbeidet i klientrettede stillinger på intervjuetidspunktet. De fleste jobbet i mottaksfunksjoner, med muligheter til å følge opp enkeltsaker (3 – 6 mnd). En av informantene jobbet i stilling spesifikt rettet mot rusmisbrukere, men hos de andre informantene inngikk rusmisbrukende klienter som en del av en heterogen klientgruppe. Dette har sammenheng med at organiseringen av arbeidet med rusmisbrukere gjøres ulikt i kommunene.

Egen situering i feltet

Som forsker ønsket jeg å stille meg åpen for fortellinger om sosialarbeidernes egne tenkemåter og erfaringer. Risikoen for at min egen forforståelse kunne komme til å prege en intervjuer og dermed fungere som en begrensning var absolutt til stede. Som sosionom har jeg mange års yrkespraksis fra sosialtjenesten og hadde selv hatt ”skoene på”, selv om det lå noen år tilbake. Jeg hadde i tillegg arbeidet tematisk med kunnskapsområdet vold og voldsutsattes hjelpebehov gjennom flere år. Dermed var jeg selv situert i de diskurser som omgir så vel sosialtjenesten som selve voldstemaet og hadde implisitt kunnskap om temaet på flere nivåer. Å være forsker på eget felt representerer utfordringer som å innta en distanse til egne oppfatninger og være åpen for informantenes subjektive opplevelser og formidling (Bertling Herberg 2001, Wadel 1991). Min egen erfaringsbakgrunn kunne representere både en styrke og en risiko i intervjukonteksten; på den ene siden en styrke ved at jeg hadde kunnskap om rammebetingelser og arbeidsform i sosialtjenesten og dermed kunne stille relevante oppfølgingsspørsmål. På den andre siden kunne det være en risiko ved at jeg uten å ville det kunne komme til å legge mine egne subjektive føringer for tematiseringen. I beskrivelser av konkrete hendelser eller fenomener kunne jeg også risikere at min egen erfaring fra feltet kunne føre til at en samforståelse ble tatt for gitt og at fenomenet dermed ikke ble beskrevet tilstrekkelig av informanten. For å få til en best mulig utdypning av intervjupersonenes subjektive beskrivelser fordrer dette at forskeren bestreber seg på en holdning under intervjuet, og senere under bearbeiding av data, som er minst mulig preget av egen forforståelse og situering i feltet, en holdning som Kvale har kalt ”bevisst naivitet” (Kvale 1997).

Intervju og tema

Fokus for studien var sosialarbeiderens handlemåter i saker hvor vold i privatsfæren var et problem i klientens tilværelse. Klientens voldserfaringer og eventuelle hjelpebehov skulle

danne et bakteppe for sosialarbeidernes fortelling om hvordan de arbeidet. Intervjuet var lagt opp som en åpen samtale der kun starten var lik for alle. Uten å være forberedt på dette ble hver enkelt sosialarbeider, ved starten av intervjuet, bedt om å fortelle om den siste klientsaken de hadde arbeidet med, hvor vold i privatsfæren var et tema. Disse fortellingene har jeg valgt å kalle inngangsfortellinger. De fem sosialarbeiderne har i intervjuene fortalt om 16 konkrete klientsaker som på ulike måter hadde utfordret deres muligheter til å være gode hjelpere. For å ivareta anonymitet har jeg innført en sjette ”stemme” i materialet. Samtlige sosialarbeidere har i løpet av intervjuet vært innom fortellingen om hvordan de ble kjent med klienten og fikk vite om volden, hva de foretok seg, om utfordringer i hjelpearbeidet og om samarbeid mellom seg og klienten.

Fortellingene i denne studien starter med svært ulike inngangsfortellinger. Intervjuformen gjør at fortellerstilen blir reflekterende, fordi utdypende tilleggsspørsmål stimulerer refleksjon over sosialarbeidernes erfaringer. Intervjuformen førte også til at sosialarbeideren selv stilte seg nye spørsmål under veis i intervjuet.

Intervjumetodikk og avgrensning

Intervjuer kan gjennomføres på ulike måter, fra høy grad av standardisering og strukturering i den ene enden til, åpne, ikke forberedte spørsmål i den andre enden (Trost 2005). Jeg valgte en åpen intervjuform hvor oppstartmetoden var lik for samtlige, men hvor forløpet deretter utviklet seg hovedsakelig etter informantens naturlige fortellermåte. Poenget med det kvalitative intervjuet er at forskeren gjennom den personlige samtaleformen støtter og stimulerer intervjupersonens fortelling ved å stille oppfølgende spørsmål og kontrollerer sin egen forståelse av det som er blitt uttrykt. Kvale sier at forskningsintervjuet ligner på en hverdagslig måte å samtale på, med den forskjell at det er en faglig samtale (Kvale 1997). Hensikten med intervjuet var å oppnå så nøyaktige beskrivelser som mulig av det intervjupersonen hadde foretatt seg i de sakene de valgte å fortelle om. Ansikt-til-ansikt-relasjonen tillater intervjueren å hjelpe informanten til å komme med ikke-teoretiske beskrivelser som reflekterer erfaring (Halling og Valle 1989; Andenæs 1991; Kvale 1997; Widerberg 2001). Fortellingene hadde sin basis i relasjonen mellom sosialarbeider og klient og i den informasjonen sosialarbeideren har om klientens livssituasjon. Relasjonen ble dermed analyseenheten i studien. Intervjuene med sosialarbeiderne ble en slags metaposisjon

hvor vi sammen skulle løfte oss over situasjonene som hadde passert for å reflektere over hva som hadde foregått (Kvale 1997).

Jeg hadde på forhånd tenkt gjennom temaer og sidespor som kunne være aktuelle å belyse eller følge opp i løpet av intervjuet og temaer som jeg ville holde utenfor, først og fremst fordi det ville gjøre studien for omfattende. Eksempler på inkluderte temaer er spørsmål om hvordan sosialarbeideren fikk kjennskap til volden, hva sosialarbeideren foretok seg i sakens anledning, hva som skjedde videre med klienten og hvordan samarbeid med andre instanser foregikk. Eksempler på temaer som ikke ble spurt om er informantens syn på egen kunnskap, kvalitetsvurderinger av hva som er godt sosialt arbeid i familievoldssaker og vurderinger av sosialtjenestens oppgaver i denne type saker. Noen av disse temaene ble likevel tematisert av informanten, særlig kom forholdet til egen og andres kompetanse opp i tilknytning til vurdering av klientens behov for videre hjelp.

Inngangsfortellingenes suggererende kraft

Klientens voldserfaringer skulle tjene som bakteppe for sosialarbeidernes fortelling om hvordan de oppfattet og forholdt seg til voldstemaet. Siden intervjuene startet med en form for inngangsfortelling som bidro til å synliggjøre sosialarbeiderens handlinger og refleksjoner erfarte jeg da jeg skulle arbeide med analysen at disse fortellingene med sin egen form for dramaturgi stjal oppmerksomhet fra det egentlige tema. Flere ganger oppdaget jeg at når jeg skulle søke etter analytiske kategorier for sosialarbeidernes handlinger, befant jeg meg i klienthistorien og dens utvikling. Etter at jeg på denne måten oppdaget at fortellingene om volden levde sitt eget liv og til tider så å si søkte etter lyskasterne, måtte jeg ta en beslutning om hvordan jeg skulle forholde meg. Jeg fant da ut at jeg ville isolere disse fortellingene fra resten av materialet, slik at de ikke hele tiden ”banket på” med sitt nærvær. Etter å ha tatt et slikt grep ble det lettere å holde oppmerksomheten på det sosialarbeiderne gjorde.

Tid og sted og prosess

I forkant av intervjuene hadde jeg vurdert at det slik at intervjuene burde foregå på nøytral grunn, utenfor sosialarbeiderens arbeidssted og utenfor mitt eget. Det var samtidig mitt ansvar å finne egnet sted å foreta intervjuene på, hvor vi kunne sitte uforstyrret. To intervjuene ble likevel gjennomført i nærheten av sosialarbeiderens arbeidssted, men dette var grundig vurdert i samarbeid med sosialarbeideren som ønsket denne løsningen. I de tre andre tilfellene

ble intervjuet gjennomført utenfor informantens arbeidssted, to i lokalene ved Høgskolen i Oslo og i ett tilfelle stilte den lokale fagforeningen lokaler til disposisjon. Betydningen av skjerming fra sosialarbeiderens arbeidssituasjon var viktig for å få den nødvendige ro og uforstyrrethet. I ett tilfelle måtte vi likevel, grunnet en misforståelse, bytte rom midtveis i et intervju. Situasjonen var uheldig fordi den forårsaket et brudd i en ellers intensiv fortelling med god kontakt mellom informanten og meg selv, og det ble noe famling for å komme i gang igjen.

Fortellermåter er individuelle. Intervjuprosessen varierte med sosialarbeiderne. En erfaring med forsøk på å skifte retning på intervjuet var mislykket. Når sosialarbeideren fikk utvikle sin fortelling på egne premisser, kom det fram eksempler som illustrerte sosialarbeiderens dilemmaer og handlingsmuligheter på en god måte. Hvert intervju varte fra halvannen til to timer, og det ble gjort digitale lydopptak ved samtlige intervju. I den grad jeg noterte noe under veis i intervjuet var det for å merke meg temaer som jeg ville spørre om.

Transkribering som prosess

Jeg foretok selv transkriberingen av samtlige fem intervjuer ned til minste detalj. Senere strukturerte jeg materialet på ulike måter; tematisk i kategorier, hendelsesorientert eller handlingsorienterte samlinger av utsagn og ved å stille konkrete spørsmål til materialet. En erfaring jeg gjorde ved å foreta transkriberingen selv var at jeg, ved gjentatte avspillinger av opptakene kunne oppdage utsagn og fenomener ved fortellingene som jeg ikke hadde vært oppmerksom på under selve intervjuet og som ga viktig informasjon til analysen. Det kunne dreie seg om informasjon jeg ikke hadde festet meg ved under intervjuet, sannsynligvis fordi oppmerksomheten var rettet mot noe annet, men det kunne også være en spesiell måte noe ble sagt på som kunne signalisere en annen underliggende mening med utsagn.

Et annet fenomen var at jeg registrerte at inntrykkene fra transkriberingen av et intervju kunne sitte så sterkt igjen i min bevissthet at det hindret meg i å nullstille meg når jeg begynte på transkribering av et nytt intervju. Et intervju som jeg tidligere hadde funnet interessant kunne på denne måten, etter en intens arbeidsprosess med det forrige, framstå overraskende flatt og uinteressant fordi det ble vurdert i lys av det forrige intervjuets innhold og fortellerstil. For å motvirke en slik bias måtte jeg sørge for å ta pauser mellom transkribering av de enkelte intervjuene slik at de framsto så autentiske som de hadde vært i intervjusituasjonen.

Både intervjuprosess og bearbeiding av materialet gir assosiasjoner og ideer til analyse. Min erfaring var at dette fenomenet kunne hindre assosiasjoner og at jeg kunne sitte igjen med et feilaktig inntrykk av et intervju. Det jeg erfarte kan sees i lys av symbolsk interaksjonisme hvor det vektlegges at hver ny situasjon er et nytt ”nå” med nye muligheter for tolkning og bearbeiding. Ved å gjøre meg mentalt ferdig med ett intervju kunne jeg åpne opp for et nytt og interagere med det autentiske innholdet i stedet for å interagere med inntrykkene fra det forrige intervjuet (Levin og Trost 2005).

Fortellingene i denne studien starter med svært ulike inngangsfortellinger. Intervjuformen gjør at fortellerstilen blir mer reflekterende, fordi utdypende tilleggsspørsmål stimulerer refleksjon over det de hadde erfart, noe som gjorde at de stilte seg nye spørsmål under veis i intervjuet.

Termen klient eller bruker?

Mens jeg arbeidet med transkribering og forberedelser til analyse ble jeg utfordret av en kollega på bruken av termen klient som var den jeg oftest benyttet muntlig. Mange benytter termen ”bruker” om de som er i kontakt med sosialtjenesten. Dette oppfatter jeg som et forsøk på å tilføre klientene en mer likestilt status enn det mange oppfatter med termen klient. Da jeg i øyeblikket ikke fant på noen gode begrunnelser for å holde på klienttermen innførte jeg bruker i manuset mitt. Men jeg ble etter hvert ubekvem med brukertermen. Jeg oppfatter at termen ”bruker” illuderer en type likeverdighet i relasjonen som jeg mener ikke er til stede. Klienten står i mange tilfeller i et avhengighetsforhold til sosialtjenesten fordi denne tjenesten forvalter ytelser som klienten har behov for. Men klienten kan ikke selv beslutte at disse skal gis, hun er avhengig av en vurdering som sosialarbeideren gjør på vegne av samfunnet (Moffat 1999). Jeg fant det vanskelig å benytte brukertermen da jeg mener den tilslører en slik ulikhet i makt og innflytelse.

Prosess med å komme fram til analysetemaer

Analyseprosessen viste seg å bli den tidsmessig mest krevende. Flere gjennomganger av materialet med å søke etter temaer ”på tvers” og ”på langs” synliggjorde en mengde muligheter. Flere påbegynte analyser ble forkastet fordi de ikke lot seg avgrense til noe som var håndterbart innenfor studiens rammer. Det løste seg dels ved hjelp av mye lesing, dels ved diskusjon med veileder og dels ideer fra andres erfaringer med analytiske spørsmål. Et eksempel på et analytisk spørsmål som jeg endte opp med å bruke var: Hva er det sosialarbeiderne holder på med og hva prøver de å få til? Denne måten å spørre på traff også

min egen interesse for underliggende forståelser som kommer til uttrykk i måter å handle på. Denne interessen ble stimulert og forsterket av de ulike mønstre og sammenhenger som kunne analyseres fram gjennom de perspektivene jeg til slutt valgte. Resultatet er en empirinær tilnærming som innebærer at temaene som analyseres er hentet fra teksten i det empiriske materialet og belyses med sitater i framstillingen (Widerberg 2001)

Polkinghorne har pekt på at data fra intervjuer gjennomgår flere endringsprosesser. Både forsker og den intervjuede bidrar til gjenskaping av det som har foregått mellom sosialarbeider og klient, men flyttet over i en annen situasjon hvor hendelsene belegges med et språk. Senere gjennomgår dataene en utvelgelsesprosess ved framstilling og analyse. Det endelige produkt er dermed ikke et avtrykk av det sosialarbeideren har erfart og fortalt om, men er en bearbeidet versjon (Polkinghorne 1989).

To analytiske perspektiv

Jeg har tatt i bruk to analytiske perspektiver; symbolsk interaksjonisme og diskursanalytiske perspektiv. Symbolsk interaksjonisme gir tilgang til informasjon om hvordan sosialarbeideren interagerer med sine indre forestillinger og hvordan hun tolker og definerer utsagn, situasjoner og hendelser. Min interesse har vært å forsøke å forstå hva sosialarbeideren forstår når klienten har vold som problem. Symbolsk interaksjonisme er et analytisk perspektiv som kan få fram bakenforliggende forståelse (Thomas & Thomas 1928, Levin & Trost 2005).

Diskursanalytisk perspektiv har jeg tatt i bruk, særlig i siste del av analysen, for å synliggjøre mønstre og sammenhenger med mønstrene i materialet og ytre meningssystemer og praksiser. Å se etter diskursive forbindelser til andre praksiser er en måte å undersøke tekster og praksiser på. I framstillingen synliggjøres diskursive forbindelser, gjenskaping og tilpasning av ytre diskurser, men jeg har ikke utført en tradisjonell diskursanalyse. Det primære i min framstilling er det tematiske materialet og ikke å illustrere eller utvikle diskursanalyse som sådan (Widerberg 2001). Det diskursanalytiske perspektivet er et redskap som egner seg til å koble forbindelsen mellom forståelser som tas i bruk og faktorer og betydningssystemer som er utenfor situasjonen; i dette tilfellet betydningssystemer utenfor sosialarbeidernes virksomhetsfelt (Foucault og Schaanning 1999).

Etikk og godkjenning

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste har godkjent undersøkelsen. Fordi det ikke var aktuelt å benytte såkalte identifiserbare persondata, var jeg ikke pålagt å søke godkjenning i forskningsetisk komité. På grunn av temaets sensitive karakter er det likevel viktig å behandle sosialarbeidernes fortellinger på en måte som ikke identifiserer konkrete klienter, sosialarbeidere eller arbeidssteder. Jeg har derfor tatt enkelte anonymiseringsgrep i framstillingen, der informasjon om klientens livssituasjon er sentral å ha med som illustrasjon på sosialarbeidernes fortellinger og handlinger.

Data og intervjupersoner i teksten

Når sitater fra intervjuene benyttes i oppgaveteksten, har jeg i noen tilfeller tatt bort forstyrrende småord uten at dette er markert. Tre punkter uten klamme, ... betyr at en setning eller noen ord i samme sekvens er tatt ut, fordi dette handler om noe annet eller fordi det er uvesentlig for sammenhengen. Når jeg benytter (...) illustrerer dette at det er fjernet hele setninger som handler om noe annet. Jeg har ikke benyttet transkriberingsteknikker som viser pauser, nonverbal kommunikasjon, avbrytelser eller lignende. Der hvor mine spørsmål har en betydning for framstillingen av sitat er dette satt i en klamme []. Denne klammen gjelder også for ord som mangler i den transkriberte teksten og som jeg har lagt inn for å klargjøre innholdet for leseren.

Sosialarbeiderne i studien er gitt fiktive navn. Selv om jeg ikke hadde tradisjonelt ”personidentifiserbare data” i materialet, tok jeg noen ekstra forholdsregler for å beskytte intervjupersonene og klientfortellingene. Det totale materialet er skrevet ut som seks ”stemmer”, mens det var 5 intervjuede sosialarbeidere. Det er ikke gjort endringer i sammenhenger som har betydning for analysen. Det utskrevne materialet har en sammensetning på 4 kvinner og to menn. I studien heter stemmene: Marianne, Judith, Tine, Sissel, Espen og Waldemar.

4. Handlemåter og forståelse

Analyseinnngang

I analysekapitlet ser jeg på hvordan sosialarbeiderne introduseres til klientens voldsfortellinger, hva de legger vekt på i hjelpearbeidet og hvilke mønstre og sammenhengersom avtegner seg i deres arbeidsmåter. Hovedfokus i analysen ligger på det sosialarbeiderne forteller om sine handlemåter, hva de legger vekt på i hjelpearbeidet og hvilke mønstre og sammenhenger som avtegner seg i arbeidsmåter og forståelse. Analysene er relatert både til inngangsfortellingene og til andre eksempler som sosialarbeiderne har fortalt om i intervjuene.

Som omtalt tidligere er det å innhente informasjon om situasjoner som ligger tilbake i tid problematisk fordi mye kan ha skjedd i ettertid som justerer eller endrer forståelsen. Men ved å gå veien om hvordan det ble handlet spores forbindelsen mellom sosialarbeidernes handlinger og deres bakenforliggende definisjon og forståelse av problemene. Det er altså i analysen av handlemåtene at forståelsen og definisjonene kommer til syne (Thomas og Thomas 1928; Kvale 1997; Trost 2005).

I analysen benytter jeg meg av to teoretiske perspektiver; symbolsk interaksjonisme og diskursanalyse. Dels brukes perspektivene på ulike områder, dels overlapper de hverandre. I hovedsak bruker jeg symbolsk interaksjonisme for å belyse samhandling mellom sosialarbeider og klient, sett fra sosialarbeiderens perspektiv. I tillegg bruker jeg et diskursivt perspektiv for å analysere hvordan deler av arbeidsmåtene danner et mønster og henger sammen med påvirkning fra ytre strukturer og meningssystemer.

Analysen består av tre deler: Del 1 består av fem ulike inngangsfortellinger som viser hvordan sosialarbeideren introduseres til klientens voldserfaringer og en kort skisse av hvordan dette blir en oppgave for sosialtjenesten. I Del 2 går jeg nærmere inn på sosialarbeidernes handlemåter og ser på hvilke elementer i klientens situasjon de legger vekt på når de definerer sine oppgaver. I Del 3 av analysen ser vi hvordan arbeidsmåter danner et mønster og avspeiler forståelser som henger sammen med meningssystemer sosialtjenesten. Vi ser også hvordan

mønsteret er muliggjort av betingelser i og utenfor sosialtjenesten. Både i Del 2 og i Del 3 omtales flere empiriske eksempler enn de som var presentert i inngangsfortellingene.

Del 1: Empiriske inngangsfortellinger

Innledning

Som vist i metodekapitlet, startet intervjuene med at jeg ba sosialarbeideren fortelle om den siste saken de hadde arbeidet med, hvor vold i klientens privatsfære ble aktualisert som tema. Denne oppstarten hadde som funksjon å komme i gang med temaet på en måte som tok utgangspunkt i eksempler fra deres egen praksis, fortalt med deres egne stemmer. I dette kapitlet presenterer jeg informantenes oppstartfortellinger. I denne delen begrenses fortellingene til å vise hvordan sosialarbeiderne begynte å arbeide med klientens voldsproblem eller hvordan hun ble oppmerksom på at vold kunne være et aktuelt tema i klientens liv. Benevnelsen inngangsfortellinger henspeiler på flere betydninger; for det første var dette inngangen til intervjuene som kom til å handle om langt flere fortellinger. For det andre viser fortellingene hvordan inngangen var til den spesifikke fortellingen, sett fra sosialarbeiderens perspektiv og hvordan voldstemaet ble utgangspunkt for videre handling. For det tredje representerer fortellingene en inngang til empiriske eksempler i senere analyser. Inngangsfortellingene belyser det første forskningsspørsmålet i problemstillingen.

En uvanlig henvisning fra lege

Sosialarbeideren Sissels blir kontaktet av en lege som har en praksis i bydelen. Legen ber om at Sissel tar kontakt en kvinne i 50-årene som er hans pasient. Han sier at kvinnen har det vanskelig på hjemmebane, og har vanskelig for å ta kontakt, uten at dette blir konkretisert ytterligere. Det går også fram at legen har kvinnens ektefelle som pasient. Legen hadde fått tillatelse av kvinnen til å ta kontakt med sosialtjenesten og hadde bedt henne om å ta i mot en henvendelse. Sissel som har arbeidet lenge på dette sosialkontoret, har aldri tidligere opplevd at legen har henvist pasienter til sosialtjenesten. Sissel tar kort tid etterpå kontakt med kvinnen på telefon. Kvinnen sier hun gjerne vil ha kontakt med sosialarbeideren men setter klare betingelser. Hun ønsker ikke at det ringes hjem til henne og kontakten må foregå ved at det er hun selv som kontakter sosialarbeideren. I løpet av telefonsamtalen oppstår en situasjon hvor

kvinnen senker sin talestemme til nesten hvisking, hvorefter hun sier at hun må avslutte. Kvinnen lover å ta kontakt med sosialarbeideren før samtalen avsluttes.

Temaet blir gjort til et oppdrag for sosialtjenesten gjennom at legen tar kontakt. Kvinnen er delvis i arbeid og er ikke syk på noen måte som hindrer henne i å arbeide. Legen har fått kvinnens tillatelse til å kontakte sosialtjenesten og han har bedt om at kvinnen tar i mot en telefon. Implisitt i legens henvisning til sosialtjenesten ligger det en definisjon av kvinnens problem som et sosialt problem, til forskjell fra for eksempel et psykologisk eller et psykiatrisk problem (Thomas og Thomas 1928). Det er rimelig å anta at problemets karakter heller ikke har framstått som egnet for familierådgivning, sett fra legens synsvinkel.

Henvisning fra krisesenteret

Waldemar jobber i mottaksgruppe og blir kontaktet av krisesenteret som ber sosialtjenesten hjelpe en utenlandsk kvinne med tre barn til reetablering i bydelen. Fra krisesenteret formidles følgende opplysninger til Waldemar: For en ukes tid tilbake var kvinnen blitt kjørt til krisesenteret av politiet. Kvinnen og barna som hadde vært fastboende i bydelen sammen med ektemannen, hadde fortalt at hun over lengre tid hadde vært utsatt for fysisk vold fra både ektefelle og svigerfamilie. Begge ektefellene og mannens foreldre er innvandrere i Norge. To uker tidligere hadde mannen forsøkt å tilbakeføre kvinnen og barna til opprinnelseslandet. Under påskudd av et dødsfall i familien var hun blitt lurt til å følge med til hjemlandet for å delta i begravelse. Der hadde ektefellen mishandlet henne på nytt og fratatt henne penger og pass. Med økonomisk hjelp fra egen familie klarte kvinnen og barna bare etter et par dager å komme seg med et fly tilbake til Norge. Ved ankomst til Norge ble kvinnen og barna, i forkommen tilstand, tatt hånd om av politi, og hjulpet til krisesenteret. Krisesenteret har sørget for legeundersøkelse med dokumentasjon av fysiske skader og de har skaffet kvinnen en advokat. Når Waldemar får henvist klienten er fortellingen om mishandlingen for det meste nøstet opp.

Henvisningen til sosialtjenesten er basert på behov for reetablering av kvinnen og barna til en trygg tilværelse. Den mishandlede, utenlandske kvinnen, som har omsorg for tre mindreårige barn, er i behov av omfattende hjelpetiltak. For at kvinnen på sikt skal kunne forsørge seg selv og barna trenger hun økonomiske hjelpetiltak til bosetting, forsørgelse av seg og barna,

språkopplæring med tanke på en framtidig jobb og generell utviklingsstøtte for å kunne mestre denne prosessen. Kvinnens situasjon tilsier anvendelse av Lov om sosiale tjenester, enten i påvente av at trygdeytelser eller som supplement til disse (Sosialtjenesteloven 1991; Etikkerklæringen 1998). Waldemars arbeidssted har dessuten laget rutiner for hvordan utsatte for vold og overgrep bør følges opp av sosialtjenesten.

Søknad om økonomisk støtte til boligformål

Tine sitter i mottaksteamet ved sosialkontoret, hvor klienthenvendelser fordeles etter bostedsadresse. Tine forteller om en norsk, barnløs kvinne, tidlig i 20-årene, som ikke tidligere har hatt kontakt med sosialtjenesten, som henvender seg for å søke økonomisk hjelp til depositum i en utleiebolig hun selv hadde funnet fram til. I samtale med Tine kommer det fram at bakgrunnen for søknaden er at klientens samboer er voldelig og at klienten nå ønsker å flytte fra samboeren. Forholdet med voldelige episoder har vart over en periode på 2 – 3 år. Én gang har hun oppsøkt et krisesenter og etter én episode ble hun innlagt sykehus for å sjekke indre skader. Klientens mor har avslått å hjelpe fordi datterens kjæreste har brukt opp hennes velvilje og hun trenger å skjerme seg. Klienten har lite kontakt med tidligere venner. Tine beskriver kvinnen som ung og søt, sier det er synd på henne. Hun forteller at det faktisk at hun selv har en datter på samme alder gjør at hun lett identifiserer seg i en omsorgsrolle overfor klienten.

I dette tilfellet har klienten selv henvendt seg til sosialtjenesten for å søke økonomiske hjelp til et formål som er relatert til vold i parforhold. hjelpebehovet kan defineres inn under sosialtjenesteloven siden klienten er i en vanskelig livssituasjon og ikke har egne midler til å betale depositumet (Sosialtjenestelovens § 5.2).

Et tilfeldig sykebesøk

Judiths fortelling om sin ”siste sak” handler om en kvinne som hadde vært mangeårig klient ved sosialkontoret og som ved en tilfeldighet ble gjenkjent som pasient da en av Judiths kollegaer var på privat sykebesøk ved et stort sykehus. Kvinnen var blitt akuttinnlagt et par måneder tidligere, etter å ha vært utsatt for grov og alvorlig vold fra kjæresten. Kvinnen var blitt funnet sterkt forkommen og skadet og brakt til sykehus. Både kvinnen og kjæresten hadde begge vært en del av et kjent og belastet rusmiljø. Skadene førte til et langvarig sykehusopphold, men sykehuset hadde ikke gjort noe for å koble inn sosialtjenesten for

planlegging av videre oppfølging. Etter at kvinnen ble oppdaget på sykehuset ble kontakten mellom klienten og sosialtjenesten gjenopprettet.

I dette eksemplet er det en tilfeldighet som gjør at en ansatt i sosialtjenesten oppdager at klienten er sykehusinnlagt etter grov vold fra kjæresten. Judith og hennes kollegaer kjente kvinnen godt fra før og definerer sin rolle i lys av at de vet at klienten ikke har noe aktivt nettverk utenom sitt gamle rusmiljø. De oppfatter seg som erstatning for nærmeste pårørende og er opprørt over at ikke sykehuset har tatt kontakt for å sikre at rehabilitering og oppfølging kunne forberedes. ”...Vi ser de i liten grad kontakter oss, de skriver ut personer uten å kontakte noen instanser ...[jeg] vet ikke om det ligger noen tanker om hva sosialkontoret kan gjøre i denne saken”. Sosialtjenesten gjenopptok kontakten og så det som sin oppgave, i nært samarbeid med klienten, å iverksette støtte- og rehabiliteringsarbeid, med tilpasset boligetablering, opprydding i økonomien og personlig støtte.

Rus og vold

Espen jobber i en seksjon som arbeider med personer som misbruker rusmidler og ”som ønsker å gjøre noe med livet sitt”. Klientene kommer til ham på eget initiativ, eller de er henvist fra andre. I saken Espen forteller om ble han kontaktet av politiet etter at skremte naboer hadde henvendt seg om en ung mann som i rusa tilstand skjøt med luftgevær mot hunden sin, utenfor stedet der han bor. Naboene hadde overfor politiet truet med ”*å ta skjeen i egen hånd*” hvis ikke politiet ryddet opp. Politiet var usikre på hva de skulle foreta seg videre. De hadde forståelse for at klienten hadde store hjelpebehov og vegret seg derfor mot å iverksette straffereaksjoner ut over at hendelsen meldes til dyrebeskyttelsen.

Denne konkrete episoden er formidlet via klientens naboer til politiet som i sin tur kontakter sosialarbeideren. Det er mye kontakt mellom ruskonsulenten og politiet fordi det ofte oppstår situasjoner med klienter som begge instansene kjenner. Når politiet henvender seg til Espen henger det sammen med at politiet kjenner til at avdelingen arbeider med oppfølging av rusmisbrukere. Det er dermed klientens rusmisbruk som blir avgjørende for at Espen blir kontaktet og hendelsens karakter av vold blir i denne sammenhengen underordnet.

Oppsummering

De fem inngangsfortellingene viser stor variasjon i hvordan sosialarbeiderne gjøres kjent med klienters erfaring med vold i privatsfæren. Fortellingene omhandler både klienter som er kjent i sosialtjenesten fra før og personer som de tidligere ikke har hatt kontakt med. Én klient har selv tatt kontakt, andre er henvist fra samarbeidspartnere (politi, krisesenter, lege) og én ble tilfeldig gjenkjent som pasient på sykehus. Hvilke detaljer eller omriss av voldsproblemets karakter, som sosialarbeideren får vite noe om når arbeidet med saken påbegynnes er svært ulikt; fra uavklart, mulig problem med vold i privatsfæren i den ene enden til omfattende rehabilitering og reetablering etter grove voldshandlinger i den andre enden.

Av fem inngangsfortellinger fikk vi fem svært forskjellige historier som ville kreve ulike innfallsvinkler og handlemåter fra sosialarbeideren. Arbeid med familievold i sosialtjenesten antas å omfatte langt flere varianter, både innenfor det enkelte tjenestested og i sosialtjenesten generelt. Som nevnt i metodekapitlet var det ikke noe mål å beskrive alle mulige variasjonsformer i denne studien. Likevel er disse eksemplene en indikasjon på bredden i ulike faglige utfordringer sosialarbeideren stilles overfor i arbeidet med å oppdage og forholde seg til vold som problem i klientenes privatsfære.

At sosialarbeiderne var ansatt i ulike kommuner var ingen garanti for forskjellighet i sakstyper, teoretisk kunne det blitt fem nokså like fortellinger. Variasjon eller likhet kunne også vært oppnådd ved å intervju fem sosialarbeidere i samme kommune, fem ved samme kontor eller én sosialarbeider som fortalte om fem av sine saker. Det var likevel et poeng å bruke forskjellige arbeidssteder for å unngå likheter som hadde å gjøre med en arbeidsplasskultur eller at ett bestemt kontor, eller én sosialarbeider hadde utviklet bestemte arbeidsmåter. Arbeidsmåtene er tema som belyses i Del 2.

Del 2: Sosialarbeidernes definisjon av oppgaver

Innledning

Hvilke oppfatninger og forståelser av sammenhenger er det sosialarbeideren har med seg som ”veiledere” når hun skal finne en innfallsvinkel til klientens problem? Og hva er det som foregår når sosialarbeideren danner seg et bilde av klientens situasjon? Ved å se på handlinger og hvilke løsninger det arbeides med, kan vi følge spor tilbake til sosialarbeiderens bakenforliggende forståelse (Thomas og Thomas 1928).

Ansvar og forventninger om spådomsmakt

Judiths inngangsfortelling handlet om en situasjon der en klient som var godt kjent av alle ansatte på kontoret, ble utsatt for en svært alvorlig mishandling. Oppdraget kom til å handle om bistand etter alvorlig vold, med rehabilitering, støtte og tett oppfølging som ingredienser, men sosialarbeideren reflekterer mye over hvordan dette kunne skje. Til tross for at Judith hadde kjent klienten i mange år hadde hun bare begrenset kjennskap til hva som foregikk i klientens liv;

...mye rus og mye vold i dette miljøet.. i liten grad kriminalitet. Hun var en av få kvinner i dette miljøet, og hun har hatt ett forhold til denne mannen, det er blitt formidlet at det er på godt og vondt. Men ikke uttalt direkte at dette har vært et voldelig forhold (...)...jeg har aldri sett tidligere at det har vært noe merker etter slag eller noe...

Sosialarbeideren har ikke lagt merke til noe som kunne tilsi at klientens kjæreste var voldelig, men i ettertidens lys tolkes den informasjonen man hadde tidligere på en annen måte (Thomas og Thomas 1928; Levin og Trost 1996). Et underliggende tema hos Judith er forholdet til ansvar og hun reflekterer over hva de visste noe om og ikke. Måten hun reflekterer på ligner på den selvgranskning som pårørende eller nære venner gjennomgår når noe alvorlig er hendt med en nærstående, hvor en spør seg selv om det var noe som kunne vært gjort annerledes (Rettersdøl, Ekeberg og Mehlum 2002). Det er ikke sikkert at hendelsen som klienten hadde vært utsatt for ville vært mulig å forutsi eller å forebygge. Både sosialarbeidere og andre behandlere blir fra tid til annen tillagt ansvar for å oppdage og forebygge hendelser, selv om de ikke har hatt tilgang på informasjon som skulle tilsi at situasjonen var risikofylt. Slike forventninger, som noen ganger formidles som kritikk mot sosialarbeideren, er ikke

nødvendigvis forankret i faglig eller teoretisk kunnskap, men kan sees som et intenst ønske om at hvis bare sosialarbeideren, eller andre, var dyktige nok, så ville de kunne forutsi og forhindre voldshandlingene. Judiths refleksjoner viser at hun har tatt inn over seg forventninger om at hun som fagperson burde vært i stand til å ”få fram” opplysninger om den risikable situasjonen klienten levde i, og følgelig at hun gjennom godt sosialt arbeid burde kunne forhindre hendelsen. Med andre ord ser hun seg selv med de andres blikk (Mead [1934]1967). Judith kommer dermed i skvis mellom det indre bildet hun har av eget ansvar og de begrensede mulighetene hun har til å forutsi hendelser. Selv om hun kanskje ikke er enig i omgivelsenes bedømmning får de likevel en innvirkning på hennes refleksjoner. Gjennom omgivelsenes bedømmning reflekterer hun over seg selv som sosialarbeider og over sosialt arbeid som fag (Levin 2001; Levin og Trost 2005; Mead [1934]1967).

Tillit og avhengighet

Kontrasten mellom på den ene siden å tro at hun kjente klienten godt og det faktum at klienten ved en tilfeldighet ble funnet alvorlig skadet, får Judith til å tenke på hvordan relasjonen mellom klient og sosialarbeider oppleves: ”...det er vilje til å gå inn i saker og se hva som er... men det er mange som holder mye tilbake. Har jobbet med saker i flere år uten å ha fått fram [volden], det ser ut som det er et godt tillitsforholdt og det er åpenhet rundt ting, men”. Judiths erfaring er at det kan ta lang tid å bygge opp et tillitsforhold mellom seg og klienten. Tillitsspørsmålet kan forstås i lys av at sosialarbeiderens relasjon til klienten og klientens relasjon til sosialarbeideren er to relasjoner, ikke én (Levine 1971). Selv om sosialarbeideren opplever at hun har klientens tillit, kan klientens opplevelse være en annen. Disse kan aldri bli like siden Judith og klienten er to personer, som kan tolke situasjonen hver på sin måte. Måten Judith persiperer og tolker klientens situasjon på blir avgjørende for hvordan hun arbeidet med saken (Levin og Trost 1996; Levin og Trost 2005; Mead [1934]1967). Hun forteller også at hun kan ha kontakt med klienter over lang tid uten å vite om voldshendelser eller risiko i deres private liv. For henne er det ingen selvfølge at sosialarbeideren er klientens fortrolige hjelper:

Av og til tror vi at vår rolle er mye viktigere for klienten enn den egentlig er, det er vi for noen, de kaller oss for familien sin, mens andre ville, hvis de hadde noe annet å spille på, kontaktet helt andre personer og da skal bygges opp et tillitsforhold, over lang tid før de kommer til oss med de tyngste tingene de tenker på.

Judith viser hvordan hun ved å ta et metaperspektiv på sosialarbeiderrollen kan se klientens avmakt og avhengighet av systemet og at tillit innenfor en slik relasjon ikke er en selvfølge (Moffat 1999). Når hun i den aktuelle saken ikke ”visste” eller ”forstod” konfronteres hun også med intensjonen i Sosialtjenesteloven som sier at sosialarbeideren med råd og veiledning, og med praktiske og økonomiske hjelpetiltak, skal hjelpe klienten til å overkomme eller tilpasse seg en vanskelig livssituasjon (Sosialtjenesteloven 1991). Mandatet kan tolkes vidt og brukes på mange typer situasjoner. I denne saken passet mandatet til en rehabiliteringssituasjon etter at klienten har vært utsatt for vold. Men lovteksten gir ingen hjelp til tolkning av klientens situasjon som kunne forhindret hendelsen.

Myndiggjørende tilrettelegging

Nødvendigheten av å etablere en relasjon som gjør at klienten vil ta i mot informasjon eller veiledning framheves av alle sosialarbeiderne i undersøkelsen. Noen ganger uttrykkes dette som ”å komme i posisjon” andre ganger snakker de om tillit (Kronstad 2001). I likhet med tillit kan det ”å komme i posisjon” bety ulike ting. Uttrykket viser til at sosialarbeideren må foreta seg noe aktivt, må manøvrere seg inn i en situasjon hvor klienten får en reell mulighet til å ta i mot informasjon som i neste omgang eventuelt kan føre til endringsrettet handling.

Når Marianne gir informasjon om hjelpe- og støtteordninger som klienten kan ha nytte av er dette en måte å komme i posisjon på for å utføre en annen oppgave. Levin uttrykker dette som å få ”kontaktmessig innpass” som i Mariannes tilfelle betydde å legge situasjonen til rette for at voldstemaet kunne tas opp under betryggende forhold (Levin 2001).

I andre situasjoner passer det å stille direkte spørsmål eller kommentere situasjonen. Men det er ikke alltid det passer å gjøre det, eller ikke alltid hun får det til: ”...Jeg er veldig fornøyd selv, når jeg får sagt noe om det (...) [men] det er ikke alltid det er naturlig. Det er ikke alltid det er rom for det, det kan også være at jeg velger det vekk. Det er noe med situasjonen.

Hun sier dette er en type informasjon hun fanger opp både ut fra ting som sies og ikke sies, måten det kommuniseres på og gjerne kroppsspråk og andre tegn hun tolker.

Å ha en sensitivitet for konteksten er avgjørende for kontaktforholdet mellom sosialarbeider og klient, og det er ikke alltid sosialarbeideren finner en naturlig inngang til temaet i samtalen. Marianne synliggjør at det av og til er noe med situasjonen som gjør at det ikke passer. Da må hun vente til en annen anledning. Samtidig må hun tilpasse sin tilnærming til hvordan hun tolker klientens mottakelighet. "... det er andre ting som fungerer i forhold til en ung 18-åring. Men det å tørre å si det du tror du ser, fordi det blir viktig å få sagt det, betyr også at man skal ha rukket å ha en relasjon." Sosialarbeideren vektlegger her at relasjonen må være trygg nok til å ta opp nærgående spørsmål som for eksempel voldelig atferd. For at sosialarbeideren skal komme i posisjon til å hjelpe klienten må også situasjonen ligge til rette for at temaet kan bringes på bane, eller hun kan forsøke å legge til rette for en slik situasjon. I det ene tilfellet var det samtalen som var situasjonen, med de temaer som var sentrale for klienten. Men samtalen kan inneholde mange informasjonspunkter som hver for seg innebærer tolkningsmuligheter, som for eksempel forhold til partner. Klientens alder kan også være utslagsgivende for måten å snakke om temaet på (Levin 2004). For den personen hun snakker med blir det avgjørende hvordan sosialarbeideren legger til rette og følger opp.

Å tolke tegn i situasjonen

Gjennom sin erfaring som sosialarbeider har Marianne lært seg en måte å utnytte muligheter som ligger i selve samtalen med klienten. Hun forteller om et eksempel der hun i samtaler med et par har dannet seg forestillinger om at kvinnen ble utsatt for vold fra partneren. Hun sier dette er en type informasjon hun fanger opp både ut fra ting som sies og ikke sies, måten det kommuniseres på, gjerne kroppsspråk og andre tegn hun tolker, men det er situasjonen som gir henne assosiasjoner til vold.

...Vi kan ha en anelse om noe, det kan være et glimt av at noen ønsker å fortelle oss det, uten å si noe mer..." Dette "noe" konkretiserer hun som stemningen mellom paret, blikk, hvem som snakker og hva som sies, og hva det ikke sies noe om. "Og denne opplevelsen er det jeg som får.

Hun er samtidig oppmerksom på at dette er hennes tolkning av situasjonen og at det ikke er sikkert at andre ville tolket det på samme måte. Marianne har mange ganger "senset" ufortalte voldshistorier hos klienter. En slik oppmerksomhetsberedskap kan minne om uuttalt

kunnskap, hvor ”noe” som skjer i situasjonen tolkes av sosialarbeideren på en bestemt måte (Molander 1996; Levin 2004).

... Synes jeg har mange sånne jeg, eksempler der jeg får telefoner etterpå, jeg kan ha hatt to inne på time, der jeg har snakket litt sånn generelt og der jeg kan oppleve at hun ringer etterpå, der hun gjerne vil komme for å snakke. [...] ... Og da kan det ofte være en vanskelig situasjon med en partner som ikke er noe grei mot henne.

Når Marianne tolker situasjonen slik at det kan handle om vold eller overgrep arbeider hun for at kvinnen kan gis mulighet til å fortelle. Dette gjør hun gjennom å legge til rette for at kvinnen kan kontakte henne alene. Marianne tar i bruk hjelpemuligheter som ligger i sosialtjenesterollen. Ved å gi informasjon om støtteordninger, arbeidsmarkedstiltak, utdanningsstøtte, økonomisk rådgivning etc., kan hun stimulere kvinnen til å ta ny kontakt. Hun passer på at begge parter får med seg telefonnummeret slik at de vet hvordan de kan kontakte henne. Hun legger vekt på å gjøre dette på en måte som gir åpninger, slik at de det gjelder kan se at det finnes muligheter for hjelp og støtte. Flere kvinner har oppsøkt henne og fortalt om gjentagende mishandling fra partneren etter slik tilrettelegging. Marianne har da kunnet gi konkret informasjon, støtte og veiledning i hva de kunne gjøre. Måten å arbeide på fungerer myndiggjørende for klienten. Klienten gis ”redskaper” som hun selv avgjør om - og når hun vil benytte.

Når ett oppdrag gjøres til to

Tines klient har i utgangspunktet kommet til sosialtjenesten med en søknad om økonomisk hjelp til depositum til bolig, slik at hun kan flytte fra en samboer som er voldelig. Klienten har selv funnet en leilighet. Opplysningene om samboers gjentagende voldsatferd blir sentralt for Tines oppfatning av klientens hjelpebehov. Når den boligen klienten har funnet ikke kan godkjennes av sosialtjenesten engasjerer Tine seg i å lete etter annen bolig. I tillegg begynner hun å arbeide med mishandlingsproblemet. ”...Hun klarte ikke å komme seg vekk fra ham følelsesmessig (...) dette må hun ut av fortest mulig”. Tine oppfatter klienten som ”hjelpeløs” og avhengig av kjæresten og bestemmer seg for å hjelpe klienten slik at hun lettere kan avvikle kjæresteforholdet. Tine definerer dermed sitt arbeidsoppdrag til å inneholde to deler som hun kobler sammen; for det første å finne en annen bolig til klienten og for det andre å motivere og hjelpe klienten til å gjennomføre et brudd med den voldelige kjæresten.

Tine har dannet seg et bilde av klientens kjæreste som en dominerende og kontrollerende mann ” – han var veldig pågående når hun prøvde å trekke seg ut (...) Jeg tenker at han må ha kontroll over henne...”. Hun forsøker å motivere kvinnen til å velge en boform som innebærer at hun kan skjerme seg fra kontakt med kjæresten og dermed føle seg tryggere. På den andre siden kan klienten oppleve seg som underlagt kontroll, men stå i en situasjon hvor det er vanskelig å avslå. Det er sosialarbeideren som i denne relasjonen avgjør hvilke ressurser sosialtjenesten kan bistå klienten med og hjelpetilbud som er mer enn det klienten har bedt om kan være vanskelig for klienten å reservere seg fra (Moffat 1999). Når klienten likevel til slutt takker nei til botilbudet tolker Tine situasjonen slik at det er kjæresten som hindrer klienten. Utviklingen i saken tyder på at klienten og sosialarbeideren definerer situasjonen forskjellig (Thomas og Thomas 1928). Situasjonen er gjenkjennelig, alle har hørt om lignende episoder. Waldemar forteller også om en lignende hjelpesituasjon hvor klienten trakk seg etter at sosialkontoret hadde lagt til rette for et skjermet bosted. Waldemars tolkning var at ”mannen ble gitt en ny sjanse.” Det ligner på Tines tolkning om at det er kjæresten som har overtalt klienten hennes eller på andre måter fått henne til å ombestemme seg.

En uvanlig henvisning

Den femtiårige kvinnen som Sissel kom i kontakt med etter henvisning fra lege stilte fra første stund betingelser for kontakten med sosialarbeideren. Sissel holder flere tolkningsmuligheter åpne, men legger stor vekt på å respektere klientens regler om kontakt. Hennes hovedantakelse er at kvinnen utsettes for vold fra ektefellen. På direkte spørsmål om mannen bruker vold avviser klienten dette kategorisk, men Sissel tenker fortsatt at problemet kan dreie seg om ektefellens atferd og forholder seg i fortsettelsen som om kvinnen utsettes for vold av ektefellen. Hun har altså en indre forestilling om at det likevel kan dreie seg om en voldelig partner. Kvinnens atferd stemmer overens med andre fortellinger om mishandlede kvinner som er blitt hindret i å ha kontakt med andre og tenker at kvinnens reaksjon i telefonen kan bety at kvinnen risikerer å bli straffet eller forhindret fra å ha kontakt med en hjelpeinstans. Dette er en tolkning som passer inn som en del av en mishandlingsdiskurs hvor dominans og kontroll inngår som en del av maktmisbruket (Lundgren 1991; Johnson 1995; Skjørten 2004; Haaland, Clausen og Schei 2005). Sissel har dessuten erfaring med henvendelser fra andre mishandlede kvinner og hun tolker situasjonen i lys av erfaringene hun har: ”Du får det klassiske bildet av en mishandlingssituasjon. For det er typisk å få telefoner, særlig fra litt

voksne kvinner som lurte på rettighetene sine. Den økonomiske biten, det er kanskje først det de sier noe om.”

Når kvinnen lager regler for kontakt tolker Sissel dette som en måte for kvinnen å ha kontroll over situasjonen på og hun skjønner at det er viktig for kvinnen. Sissel tenker at kvinnen er i en vanskelig privat situasjon og at dersom hun skal kunne være kvinnens hjelper må hun respektere klientens betingelser om kontaktform. Hun stiller seg til disposisjon og legger vekt på at kvinnen skal forstå at hun kan kontaktes når det passer for kvinnen. Ved å respektere klientens regler for kontakt bidrar hun til å bekrefte klientens rett til å bestemme i egen sak. Å stimulere og respektere klientens egne mål og ivareta klientens deltakelse i viktige beslutninger som gjelder egen sak er viktige prinsipper i sosialt arbeid generelt og i sosialtjenesten spesielt (Foshee 1997; Payne 1997; NOU 2004). Gjennom aksept av klientens betingelser og tilrettelegging av arbeidsmåter signaliserer Sissel respekt samtidig som hun viser at hun som sosialarbeider er åpen for å bli kontaktet når klienten trenger det.

Sett utenfra kan Sissels strategier bli oppfattet som ”å gjøre ingen ting”. Det er ingen synlige resultater av hennes arbeid. Hun kommuniserer med klienten på en bevisst og målrettet måte, og i tråd med de tolkninger hun gjør seg. Det betyr at hun benytter de få gangene klienten tar kontakt til å formidle informasjon som klienten kan få nytte av dersom hun velger å flytte fra ektefellen. Sissel arbeider for at klienten skal samle den styrken hun trenger for å gjøre endringer i livet sitt, men hvis en utenforstående ikke vet hvilke betingelser klienten selv har satt for å ha kontrollen, kan sosialarbeideren lett bli kritisert for å være for passiv (Danis 2003). Hun er imidlertid nøye med å ikke foreta seg noe som klienten ville være uenig i. Det ville være å trække på klientens rett til å gjøre egne valg og bestemme over seg selv, noe som også ville stride mot sosialarbeiderens etiske forpliktelse til å respektere klientens individuelle målsettinger og interesser (Foshee 1997). Når Sissel bidrar med informasjon om hvilke rettigheter og muligheter kvinnen har for å klare seg økonomisk alene, er dette samtidig i tråd med at klienten har sagt at hun på sikt ønsker å skille seg fra mannen. Det sosialarbeideren gjør her kan benevnes som en styrkende strategi. Hensikten med informasjonen er å styrke klientens kunnskap om rettigheter og støtteordninger slik at hun kan styrke troen på at det kan la seg gjøre for henne å leve alene.

”Timing” for tematisering av vold

Det er viktig å huske på at det ikke er noen formelle krav eller retningslinjer i sosialtjenesten som sier at vold skal være et tema mellom sosialarbeider og klient, og likeså at voldstemaet for mange klienter ikke er et aktuelt problem. Det innebærer at tematisering av vold tas opp når ”noe i situasjonen” aktualiserer det. Judith synes hun må ha snakket med folk i noen runder før hun på eget initiativ kan komme med spørsmål om vold. I likhet med Waldemar forteller hun også at det er lettere å spørre om bruk av rusmidler enn å spørre om vold. Hun er åpen for at dette kan være en overdrevet forsiktighet: ”... kanskje det er bare mine forestillinger, kanskje det hadde vært en lettelse om vi hadde spurt.” Waldemar er også opptatt av at situasjonen må passe. Når noen henvender seg for første gang sier han at de først og fremst må få komme til orde med det de har på hjertet og at de må få anledning til å formidle sin situasjon ut fra hva som har fått vedkommende til å oppsøke sosialtjenesten. ”...I mottak så er kanskje belastningene ved å ha den første samtalen stor nok om man ikke skal begynne å snakke om alle ting man [sosialarbeideren] er opptatt av i den første samtalen, så det blir en avveining”.

På denne måten bekrefter sosialarbeiderne både at personen i situasjonen er analyseenhet i sosialt arbeid og at vurdering av situasjonen er viktig for den metodiske tilnærmingen (Levin 2004; Dalheim 2006). Samtidig dreier dette seg om to vesensforskjellige tilnærminger, hvor den ene handler om å fange opp signaler i situasjonen som sier noe om hvordan sosialarbeideren bør navigere videre og en annen tilnærming som er en del av en fast rutine som ikke er situasjonssensitiv på samme måte.

Å arbeide med spesielt utsatte grupper

Espens inngangsfortelling handler om en klient han kjenner fra før som misbruker rusmidler. Klientens skyting mot hunden tolker Espen som et symptom på at klienten har store hjelpebehov i grensefeltet mellom sosiale problemer, misbruk av rusmidler og psykiske problemer. Det å ha lave terskler for å utøve vold mot dyr har for eksempel i mange tilfeller vist seg å sammenfalle med lave terskler for å utøve vold mot mennesker. Dette aktualiserer problemstillinger som Espen ofte erfarer innenfor denne delen av hjelpeapparatet. Hendelsen han fortalte om er ett av mange eksempler knyttet til rusmisbrukende klienters egen

voldsutøvelse, men han sier det blir vanskelig for han å vite for mye om ”hva de driver med av voldshandlinger”. Espen avviker dermed normen som sier at sosialarbeidere skal skaffe seg oversikt over hjelpebehov og arbeid aktivt med å finne fram til hjelpetiltak og løsninger for klienter som har problemer med egen eller andres voldsatferd. Han sier han konsentrerer seg om klienter ”som ønsker å gjøre noe med livet sitt” men han ønsker ikke å vite så mye om volden de er involvert i. Han opererer innenfor et annet diskursivt felt hvor behandlingsplasser og helsetjenester til klienter i rusomsorgen er et knapphetsgode. Når det skal avgjøres hvilke klienter som kan få tilgang på behandlingsplass er det Espens erfaring at opplysninger om voldsproblemer kan føre til at klienten får avslag på søknad. Det er mangel på behandlingsplasser og de som får nytte godt av behandlingstilbud må ikke ha for mange og sammensatte problemer. Behandlingsinstansene forventes å vise til resultater og klienter som har for mange eller for komplekse problemer kommer bakerst i køen. Espens motstand mot å synliggjøre voldstemaer hos klienten er dermed en følge av at hans primære oppgave er å styrke klientens mulighet for å oppnå behandlingsplass. Espens fortelling synliggjør at det kan være faktorer i systemet som står i veien for å arbeide med klienters voldsproblem. I dette tilfellet medfører det å tematisere voldsproblemer en potensiell konflikt i forhold til klientens tilgang på behandlingsplass. Behandlingsplass i spesialisthelsetjenesten blir i denne sammenhengen et knapphetsgode som det er kamp om og hvor reglene for inntak kan ekskludere klienter som har en voldsproblematikk de trenger hjelp med. Sosialarbeideren synes å være prisgitt systemets orden og hans strategi blir ”å ikke vite for mye” når han søker klientene inn på behandlingsplasser (Foucault og Schaanning 1999).

Oppsummering

I denne andre delen av analysen har vi sett at sosialarbeiderne ufordres på en rekke ulike måter når klientens problem er vold i privatsfæren. Samtidig har vi sett at grunnleggende prinsipper i sosialt arbeid er nærværende i måten de arbeider på. Myndiggjørende strategier tas i bruk når sosialarbeideren legger forholdene til rette for at klienten kan gis mulighet til å fortelle, ta imot informasjon for evt. senere å kunne handle. Når tilrettelegging gjøres på en måte som gir åpninger styrkes klientens egen refleksjon og mulighet til handling. Konkret og praktisk informasjon som passer til den situasjonen klienten er i, er viktige ”redskaper” som klienten selv avgjør om og evt. når hun vil benytte.

I fortellingene ser vi at respekt og ydmykhet for klientens egne valg og bedømmning av egen situasjon synliggjøres, men vi ser samtidig hvordan dette også kan være en utfordring når klienten og sosialarbeideren definerer situasjonen på ulike måter. Voldstemaets innebygde dramatik kan her bidra til å regissere en ikke intendert ”kampsituasjon” mellom klientens måte å definere situasjonen på og sosialarbeiderens ønske om å hjelpe (Toverud 1998; Levin 2004). Risikoen for å overstyre klientens valg og underminere klientens medvirkning er til stede på to måter: Hvis sosialarbeiderens forestillinger er forbundet med at klienten utsetter seg for potensiell fare settes hensynet til medvirkning og klientens egen forståelse til side til fordel for sosialarbeiderens definisjon. I denne situasjonen er sosialarbeideren en myndighetsperson som har makt i kraft av sin kunnskap og posisjon. Når hun vurderer klientens situasjon ut fra sin egen forståelse har hun klare anvisninger til hvordan klienten bør handle. Samtidig er sosialarbeideren i en forvaltningsposisjon i forhold til konkrete ytelser som i dette tilfelle dreier seg om hjelp til bolig. Makten i relasjonen er ikke bare knyttet til forvaltning av økonomiske ytelser, men også til en definisjonsmakt som sosialarbeideren har i kraft av sin posisjon (Moffat 1999; Dalheim 2006).

Sosialarbeiderne legger vekt på tillit som en viktig dimensjon mellom sosialarbeider og klient og framhever nødvendigheten av å bruke tid for å bygge opp en relasjon hvor tillit kan vokse fram. Tillit er med andre ord en aktivitet, noe man gjør og som man må gjøre hele tiden. Levin sier at relasjoner er alfa og omega for sosialarbeideren. Gjennom interaksjon med klienten forsøker sosialarbeideren å forstå og analysere klientens situasjon, klientens relasjoner til andre og hvilke behov klienten har for endring. Relasjonen blir dermed både perspektiv, tolkningsredskap og handlingsredskap for sosialarbeiderens oppdrag i klientrettet arbeid (Levin 2004; Levin og Trost 2005). Hvis det innenfor en hjelperelasjon er for store forskjeller mellom sosialarbeiderens definisjon og klientens, påvirker dette relasjonens kvalitet og kan gi seg utslag i måten klienten tar i mot informasjon på. Det at voldstemaet er definert av både enkeltindivider og instanser som er utenfor klientens egen sfære påvirker begge parter. Vi ser at sosialarbeideren på sin side vurderer om relasjonen ”tåler” at et sensitivt tema som vold bringes på bane. Dette handler ikke om det å si ordene, men å ”være der hvor klienten er” og analysere både situasjonen og relasjonen til klienten og vice versa. Sosialarbeideren toner seg inn på situasjonen og vurderer om den ligger til rette for å skape en konstruktiv dialog; som den ene sosialarbeideren sier, ”..det er noe med situasjonen”.

Sosialtjenestens oppfattende oppgaver med praktisk og økonomisk bistand på den ene siden og det å forebygge eller avhjelpe en vanskelig livssituasjon representerer ikke bare et dobbeltmandat, men det krever at sosialarbeideren kombinerer ulike kunnskapsformer og tilnærningsmåter (Rapport 2006). Økonomiske og praktiske hjelpetiltak kan være viktige hjelpemidler i arbeidet med å hjelpe klienter til å få en bedre livssituasjon, også i familier med voldsproblematikk, men slik det kommer fram i denne studien er det ikke vurderinger som forbindes med de økonomiske ytelsene som representerer de store utfordringene i voldssakene. Derimot kan det se ut som at rammene for definering av klientens situasjon og måten å arbeide på, kan være for begrenset. Når volden tematiseres utfordres sosialarbeideren på tolkninger av situasjonen og handlemåter overfor klienten. Og når sosialarbeideren ikke får fortellingene til å ”stemme” eller når tiltakene ikke ”virker”, kan det tyde på at tolkningsrammene er for trange.

Del 3: En standardoppfatning om vold i parforhold

Innledning

Det tredje forskningsspørsmålet var om det fantes mønstre i sosialarbeidernes arbeidsmåte og forståelser, og hvis så, hvordan disse kom til uttrykk. I introduksjonsskrivet hadde jeg sagt at jeg ønsket å intervju sosialarbeidere om deres arbeid med familievold i sosialtjenesten, men jeg hadde med hensikt ikke gitt noen nærmere definisjon av termen ”familievold.” Som nevnt i første kapittel var mitt eget ståsted påvirket av senere års forskning og kunnskapsutvikling. Jeg ønsket derfor å stille meg så åpen som mulig for fortellinger om sosialt arbeid med ulike typer familievoldssaker. I Del 2 så vi at de fleste fortellingene var relatert til kvinnemishandling. Det forekom at andre eksempler som omhandlet vold i familien ble nevnt, men når det kom til beskrivelser av saker de aktivt arbeidet med, tilhørte disse kategorien kvinnemishandling. Hensikten i denne delen av analysen har vært å finne mønstre i arbeidsmåter i et ellers heterogent materiale av familievoldssaker.

Fra familievold - til vold i parforhold - til kvinnemishandling

Til tross for åpenhet for ulike voldsfortellinger fra familiekontekst viste det seg at det som sosialarbeiderne fortalte mest detaljert om og reflekterte oftest om, var sin befatning med vold i parforhold, og hvor det var innforstått at kjønnsretningen på volden gikk én vei, fra menn

mot kvinner. Menns vold mot kvinner ble dermed det dominerende temaet sosialarbeiderne fortalte om. Et annet fenomen som jeg etter hvert ble klar over var en sterk løsningsorientering i måten å arbeide med de voldsutsatte kvinnene på. Relasjonsbrudd lå som en innforstått løsning i samtlige mishandlingssaker. Løsningsorienteringen kom til syne på ulike måter, indirekte gjennom språklige uttrykk når tiltakene ”ikke virket”, i form av informasjon om hvordan kvinnen kunne klare seg økonomisk alene, tilbud om hjelp til annen bolig eller gjennom konkrete råd om å bryte relasjonen eller flytte langt vekk. Men løsningsorienteringen kunne også sees i handlemåtene, i hva de forsøkte å få til når det ble lagt til rette for egen handling som pekte fram mot én bestemt løsning (Thomas og Thomas 1928). Ved å analysere meningsinnholdet, ble disse tendensene synlige i materialet. Muligheten for å arbeide med andre løsninger, for eksempel at volden skulle opphøre og relasjonen kunne fortsette, var ikke tematisert av sosialarbeiderne. Det var heller ingen tegn i fortellingene på at sosialarbeiderne snakket med kvinnen om hvordan hun selv forsøkte å beskytte seg, eller hvordan hun hadde prøvd å begrense eller redusere volden. Videre ble psykologisk eller psykiatrisk behandling koblet til arbeidet med relasjonsbrudd. En viktig begrunnelse for behandlingstenkningen var å bearbeide de emosjonelle båndene, som kunne hindre kvinnene i å løsrive seg fra en mann som mishandlet henne.

Et mønster trer fram

Når disse trekkene løftes ut av de enkelte fortellingene er det mulig å se at fenomener som var til stede i alle fortellingene om vold i parforhold danner et mønster. Trekkene ble tydelige markører i sosialarbeidernes handlemåter og de var så gjennomgående at jeg mener det kan forsvares å benevne dem som en standard oppfatning av vold i parforhold. Standarden gjelder ”vold i parforhold” og ikke ”kvinnemishandling”, eller ”menns vold mot kvinner” selv om dette er innholdet. Poenget er at det fortsatt i 2007 ser ut til at både termen familievold og termen vold i parforhold for de aller fleste er synonymt med menns vold mot kvinner. Det dreier seg om en standard, som kan se ut som en ”forhåndsprogrammert” tolkningsskjema i flere ledd, som styres av markøren ”vold fra partner” og hvor meningsinnholdet er ”en mann som har opptrådt voldelig mot sin kvinnelige partner.” Det dreier seg om en standardoppfatning om vold i parforhold, i betydningen ”menns vold mot kvinner”. Standarden er uttrykk for en diskurs som jeg har funnet i materialet, som er med og strukturerer forståelsen av vold i parforhold. Innholdet i diskursen er følgende: Når markøren ”vold fra mannlig partner” er på plass i en kvinnelig klients fortelling, strukturerer standarden

sosialarbeiderens arbeidsmåte overfor klienten og bidrar dermed til utforming av sosialarbeiderens rolle som hjelper. For at noe skal kunne kalles en standard må visse kjennetegn gå igjen og kjennetegn som bryter med dette bildet må være fraværende. Det ville for eksempel ikke passe inn i standarden hvis sosialarbeideren snakket om vold som et gjensidighetsfenomen, om vold i likekjønnede relasjoner, om kvinner som var voldelige mot menn eller om barnemishandling. Slike eksempler fantes det heller ikke noen av i de sakene sosialarbeiderne hadde arbeidet mye med.

Standarden forkortes til SVIP

”Standardoppfatning om vold i parforhold” forkortes heretter som SVIP i den videre presentasjonen. Analysemodellen og ideen til å bruke en slik forkortelse er inspirert av den canadiske sosiologen Dorothy Smiths analyse av ”The Standard North American Family – the SNAF code” som hun kom fram til i en artikkel om hvilke forestillinger om familie som er dominerende i det nordamerikanske samfunnet (Smith 1993).

Språkets disiplinering

Smith sier at når en ideologisk kode er i drift er dette en sirkulær prosess og at det vi ser og hører tolkes ut fra et ”skjema” som bestemmer reglene for hvordan det vi ser og hører skal tolkes. Resultatet er at vi ser og hører det som skjemaet har bestemt at vi skal se og høre. Overført til sosialarbeiderne i denne studien så er deres tolkninger et resultat av at de er ”programmert” med SVIP som en ideologisk kode, på en slik måte at reglene for hvordan en mishandlingssituasjon skal forstås er strukturert av og i SVIP. Gjennom bruk av termer og begreper, og fravær av termer for andre måter å forstå fenomenene på, legger språket til rette for fortellinger som reflekterer diskursen. For at en term som ”kvinnemishandling” skal få det samme meningsinnhold for mange må det eksistere over tid og benyttes i mange ulike sammenhenger. Når vi erfarer at ordet brukes uten at det er behov for å beskrive dets innhold lenger er det blitt et symbol (Levin og Trost 2005). Ordet kvinnemishandling er blitt et symbol som gjør at når det blir brukt som en beskrivelse tas det for gitt at også de andre betydningene i symbolet er til stede.

SVIP disiplinere og strukturerer dermed de språklige kategoriene som sosialarbeiderne tar i bruk for å tolke klienters erfaringer. Sosialarbeidernes forståelse av klientens fortellinger om

vold blir på denne måten strukturert av meningsinnholdet i SVIP. Således er SVIP med og styrer både ordbruk og handlinger. Hendelser og handlinger som subjektet ikke har språk for og som heller ikke mottakerapparatet har språk og forståelseskategorier for, er det taust om (Magnusson 2000). Med andre ord gir språket både begrensninger og muligheter. Klienter som har andre typer voldserfaringer, eller som har erfaringer som ikke passer inn i SVIP har ikke noe legitimert språk å formidle sine erfaringer gjennom og må enten selv skape sine fortellinger eller de forblir ufortalte. Gjenkjennelse av erfaringer forutsetter et vokabular som deles av flere. I mangelen på ord som kan formidle erfaringer har individet nådd sitt ytterste vokabular og makten i språket utfordres (Rorty 1997).

SVIP som mål på om sosialarbeideren lykkes

Judith har erfart at kvinner som har fortalt om vold fra mannen, har fortsatt sitt samliv med partneren. Som ansatt i sosialtjenesten kan hun tilby veiledning og støtte, i forhold til praktiske hjelpetiltak og økonomiske ytelser, men det fører ikke til noen endring. "... Man er litt maktesløs, det er mange velmenende råd rundt bordet [blant kollegaene]... hvorfor prøve mer av det som ikke virker?" Hennes eksempler på råd som ikke virker er å skaffe til veie ny bolig, eller for de som ikke er samboende å bytte lås i døra eller få nytt telefonnummer. De velmenende rådene virker ikke og hun føler seg maktesløs.

"...Hva vil den personen egentlig? ...Hva er det som holder deg i relasjonen? (...)
Alle de praktiske tingene kan vi gi masse gode råd på, men hvordan hun skal få bearbeida det å bryte den relasjonen? Ikke alle vil gå i terapi."

Relasjonen går igjen som det sentrale elementet i tillegg til volden. Utsagnet tyder på at det å bryte relasjonen sees som løsningen, og den eneste løsning på problemet. Det er altså denne løsningen som støttes opp med praktisk tilrettelegging og økonomiske hjelpetiltak, og som Judith erfarer ikke virker. I en annen situasjon spør hun klienten hva som holder henne i relasjonen, et spørsmål som har den motsatt muligheten i seg; å gå ut av relasjonen. Judiths avmakt kan dermed forstås i lys av at hun tolker klientens situasjon opp mot relasjonsbrudd som løsning på voldsproblemet.

Judith har også eksempler på kvinner som etter lang tid likevel gjør noe med sin egen situasjon. Hun sier at det kan se ut som en type grense er nådd eller overskredet, en situasjon som har oppstått hvor klienten ikke har "mer å gå på" i samlivet: "... så er det en episode som - at den personen [voldsutøveren] har gått enda litt lenger og da får de en slags oppvåkning.

At nå må det gjøres noe.” Beskrivelsen tyder på at sosialarbeideren nærmest overraskende må erkjenne at kvinnen har kraft til forlate en voldelig relasjon. Erkjennelsen er en motsats til forestillingen om voldens normaliseringsprosess, som er det bildet av en kvinne som etter gjentatte voldshandlinger over tid tilpasser seg og inkluderer volden som en del av det normale livet (Lundgren 1991). At mange kvinner kommer til et punkt hvor de forlater mannen stemmer med studier som er gjort av motstandsstrategier og prosesser kvinner går gjennom i sitt ”arbeid” med å få slutt på, eller redusere den volden de utsettes for (Hydén 1995; Holmberg og Enander 2004; Bjerke 2006).

For sosialarbeideren, som ser det utenfra, kan det være vanskelig å forstå hva som holder klienten tilbake i parrelasjonen. Men Judith forsøker å tolke situasjonen. Hun reflekterer over at mange av klientene har levd et annet type liv, med mange belastninger. Hun spør seg om det kan være slik at de holder ut mer enn andre.: ”...For andre ville det vært åpenbart hva som ville vært resultatet av det [å bli mishandlet]”. I måten hun uttrykker seg på går det fram at det å ikke fortsette i relasjonen, er det ”åpenbare” poenget. Judith ser tilbake på erfaringene hun har hatt med kvinner som har fortalt om vold fra mannlig partner, men som ikke har forlatt partneren. Hun medgir at det ikke alltid går slik som ”andre” mener er en ”åpenbar” reaksjon. På denne måten viser Judith to ting på en gang; hun har et kart (SVIP) som viser hvor stiene går (til relasjonsbrudd), men når hun ser på terrenget (hva klienten faktisk gjør) så passer ikke kartet. Samtidig som hun formidler hva som er den ”åpenbare” løsningen, peker hun på eksempler hvor den ikke fungerer. SVIP ligger som et inntegnet kart i Judiths refleksjoner. Når hun analyserer det som ikke virker, ligger SVIP som en innebygget forstilling og peker mot én bestemt løsning. Løsningen blir dermed et mål på om hun lykkes som sosialarbeider. Hun har ikke makt til å få klienten til å gjøre som diskursen anbefaler. Det er andre diskurser i materialet. Det vil framgå av teksten når ”diskurs” viser til annet diskursivt innhold. Et annet poeng som blir synlig i Judiths fortelling er at hun evner å være til stede som en samtalepartner for kvinnene, selv om de ikke forlater mishandleren. Og hun er til stede med et myndiggjørings perspektiv.

Når SVIP bekreftes

Som vi så tidligere tolket Marianne klientens situasjon i lys av en underliggende forståelse. Når hun fikk snakket med klienten alene fikk hun bekreftet sin tolkning. Opplysninger om mannens kontrollerende og voldelige atferd føyer seg til den tidligere tolkningen og bekreftet

for sosialarbeideren at dette var en situasjon hvor klienten trengte informasjon om hvordan hun kunne komme seg unna mannen. Det hører med til historien at kvinnen snakket dårlig norsk og hadde lite kontakt utenom mannen. Marianne tolket klientens situasjon i tråd med SVIP og hun sørget for at klienten fikk adekvat informasjon som hun kunne benytte seg av. Å kjenne til utveier, og ha de nødvendige hjelpemidler for å benytte dem, kan være avgjørende for kvinner som lever i ekstreme voldsrelasjoner, og som har få andre hjelpemuligheter. Mariannes fortelling om den isolerte kvinnen er et eksempel på berettigelsen av å ha en beredskapsplan for å hjelpe kvinner som ute av posisjon til å hjelpe seg selv eller som ikke ser faresignalene i sin egen livssituasjon (Hydén 1995)

Vi så også at Sissels arbeidsmåte var å benytte samtalesituasjonene til å gi kvinnen konkret og praktisk informasjon om hvordan hun kunne klare seg alene. Sissel underbygger arbeidsmåten sin med å si at det første som "litt voksne" kvinner spør om når de vurderer å bryte ut av et voldelig ekteskap er økonomien og rettighetene sine. Det betyr at relasjonsbrudd ble en løsning som sosialarbeiderens informasjon var rettet inn mot. Men Sissels informasjon kan også sees som respons på at kvinnen selv har gitt uttrykk for at hun ønsker å forlate mannen. Denne kvinnen tok imidlertid selv kontroll over hjelpeprosessen. Hun må bare gjøre det "på sin måte," og når hun selv "er klar for det." I dette tilfellet er SVIP applikert som en mulig tolkning av situasjonen, men siden kvinnen har benektet at mannen er voldelig sier Sissel at hun må holde muligheten åpen for andre tolkninger.

Det sentrale for sosialarbeideren er å holde linjene mellom klienten og seg åpne, slik at hun kan komme i posisjon til å støtte og gi adekvat hjelp når klienten trenger det.

SVIP bekreftes og berettiges av eksempler som Mariannes, slik vi så det i Del 2. Hun legger merke til uuttalte signaler fra klienten og tolker situasjonen som et voldelig parforhold.

Marianne legger forholdene til rette for å undersøke sine mistanker nærmere og tar med andre ord konsekvensen av de tolkninger hun gjør og handler videre ut fra en etisk forpliktelse. Ved å undersøke formidler hun til klienten at hun bryr seg og at hun kan være til hjelp. Marianne kommer dermed i posisjon til å bistå klienten på en måte som fungerer myndiggjørende. Hun viser hvilke muligheter kvinnen har til å hjelpe seg selv, men overlater resten til klienten. På dette punktet kombinerer Marianne SVIP med en myndiggjørende arbeidsmåte og overlater selve beslutningen til klienten.

Når SVIP er til stede som et mønster tolkes hendelsene inn i et implisitt ”skjema” for løsning. Slik kan den som en automatisk ”kode” gjøre sosialarbeideren maktesløs og låst, slik som i Judiths tilfelle, men i Mariannes eksempel stemte ”terrenget” med ”kartet.” I Mariannes sak bekreftet SVIP og Marianne ble bekreftet som en hjelpsom sosialarbeider (Thomas og Thomas 1928). Men har hun kart som også passer til andre eksempler hvor partnere ikke skiller lag etter voldshendelser? Kunnskap om at noen kvinner og noen par velger andre løsninger, eller at prosessen fra det tidspunktet volden blir tematisert og til de involverte er klar for å gjøre noe med situasjonen, kan gå over lang tid. Samtidig vet vi at voldelige relasjoner får ulike utfall. Noen velger å gå i behandling sammen som par, andre hver for seg (Hydén 1995).

Kommer ikke ut av det

Tines analyse av den unge kvinnens situasjon har likhetstrekk med Judiths vurderinger når hun engasjerer seg i å finne løsninger for klienten: ”... jeg husker jeg tenkte, hva er det som gjør at hun ikke kommer ut av det... kan hun distansere seg fra ham?” Hennes tolkning av relasjonen mellom klienten og hennes partner underbygges av beskrivelser av kjæresten som offensiv, kontrollerende og pågående. Klientens opprinnelige søknad om hjelp til å finne annen bolig gjøres til samme sak som å få klienten til å avslutte relasjonen til kjæresten, med andre ord gjøres det ene til en del av det andre. Tines forslag om at klientens bør flytte til en mer skjermet bolig, eller flytte langt unna, er et eksempel på hvordan SVIP ligger som et styrende element i Tines løsningsforslag. I dette tilfellet kom ikke saken i havn fordi klienten trakk seg fra hjelpeprosessen. Når sosialarbeiderens tolkning er at klienten utsetter seg for mer alvorlig vold er det samtidig vanskelig å se situasjonen fra klientens side og følge de etiske prinsippene om ”å være der klienten er” (Kirkegaard 1859; Levin 2004). Situasjonen har karakter av et etisk dilemma mellom sosialarbeiderens følelse av ansvar og sosialt arbeidsprinsipper om klientens rett til selv å velge en løsning. Selv om sosialarbeideren mener situasjonen kan innebære en helserisiko for den unge kvinnen kan hun ikke frata henne retten til å bestemme over sitt eget liv.

Standard prosedyre

Waldemars inngangsfortelling handlet om en mishandlet trebarnsmor som ble henvist fra Krisesenteret. Kvinnens situasjon ble utredet og dokumentert som en mishandlingssak med

mange ”klassiske” kjennetegn; fysisk vold fra ektefelle, smerter, legedokumenterte skader på kvinnens kropp og barn som har sett moren bli mishandlet. ”...Og når man har bilder, da er det alvorlig.” Måten saken er dokumentert representerer et meningsinnhold som til sammen utgjør samlebetegnelsen kvinnemishandling (Lundgren 1991; Kvinnevoldsutvalget 2003; Skjørten 2004). Som ansatt i sosialtjenesten får Waldemar ansvar for reetablering av kvinnen og barna, et planmessig og systematisk oppbyggingsarbeid som han følger opp over lang tid og hvor han tar utgangspunkt i kvinnens og barnas behov. Waldemar forteller at arbeidsstedet hans har utviklet faste rutiner for oppfølging etter vold og overgrep og hjelpemuligheter er hjemlet i Sosialtjenesteloven. Har gir uttrykk for at tiltakene som settes i verk fra sosialkontorets side er ”standard prosedyre”. Oppfølgingen kan i dette tilfellet sees som en iverksatt handlingsnorm som har forbindelser til både hjelpediskursen i sosialt arbeid og mishandlingsdiskursen. Samtidig faller tiltakene inn som en klassisk respons på SVIP.

En risiko i en slik situasjon er at når faste handlingsnormer styrer kan man redusere seg selv til et redskap for normene og dermed bli ”blind” for andre tolkningsmuligheter som situasjonen byr på. Men Waldemar er ikke blitt blind. Han reflekterer over enkelte sider ved fortellingen som han ikke får til å passe inn i det betydningsinnholdet han forbinder med vanlige mishandlingssaker. Avviket knytter han blant annet til at både mannen og svigerfamilien har stått bak mishandlingen.

...Altså, det dreier seg ikke engang om at man ikke greier å kontrollere seg selv og det er det som gjør mest inntrykk på meg, at man ut fra tanker om hva som er riktig, kanskje ut fra religion, levestil, velger å gjøre sånt som det her (...) Vanligvis når det er snakk om familievold, det er én person som kontrollerer ved å slå noen. Mens her er det maktutøvelse helt kontrollert. Jeg tror ikke man har noe utbytte av å gå til ATV for denne type vold, for å si del slik.

Andre deler han legger vekt på er at mannen ikke har vist tegn til verken å plage kvinnen eller ønske kontakt med barna etter at kvinnen ble tatt hånd om. Holdt sammen med opplysninger fra kvinnen finner han at foranledningen til kvinnens situasjon skiller seg fra vanlige mishandlingssaker. Hans alternative definisjon er at mannen har ønsket å ”bli kvitt” konen, og at mishandlingen må sees i lys av dette. Gjennom å framheve deler av fortellingen som ”ikke stemmer” synliggjør Waldemar at det finnes en forståelsesmodell som hans mishandlingssak avviker fra og at det ikke finnes tilsvarende modeller for å forstå avviket. Han reflekterer over at mannens voldshandlinger ikke passer til ATV’s behandlingstilbud til voldsutøvende menn. Uttalelsen tyder på at han mener at dette behandlingstilbudet korresponderer med

forståelsesmodellen som benyttes i mishandlingssaker, som denne saken avviker fra, og konklusjonen blir dermed at ikke behandlingstilbudet passer. Waldemar har påpekt et avvik men har ikke noen annen forståelsesmodell å sette sine tokninger inn i. Hans refleksjoner tyder på at han mener at kvinnen og barna trenger den hjelpen de får, men han ser at saken ikke passer inn i det faste mishandlingsmønsteret, dvs. SVIP.

Myndiggjørende praksis og SVIP

Studien viser at sosialarbeiderne benytter myndiggjørende arbeidsmetoder samtidig med at de legger SVIP-koden til grunn for det de gjør. Judith og Sissel jobber med klienter i prosesser når de legger vekt på klientens behov for å styre sin egen prosess. Marianne overlater også den endelige avgjørelsen til klienten. Som sosialarbeidere er de opptatt også av selve arbeidsprosessen og selv om diskursen styrer deres oppfatning av voldssituasjonen og hva som bør være løsningen, så nøyer de seg, i de fleste tilfellene med å gi informasjon og legge til rette for at kvinnen kan flytte fra mannen. Dette viser seg i måten de legger til rette for samtaler og i den informasjon de gir klienter som de tror lever med en voldelig partner. Sissel som for eksempel tilpasser sin arbeidsmåte til klientens behov for egen kontroll, benytter likevel anledningen hun får til å gi informasjon som er spesielt relevant i forbindelse med relasjonsbrudd. De støtter seg altså likevel til SVIP, men prosessen er preget av faglige prinsipper i sosialt arbeid; være der klienten er, aksept og myndiggjøring. Det er altså mulig å ha en standardisert oppfatning uten at det nødvendigvis skal føre til standardiserte tiltak. Dette ser jeg som et eksempel på at de praktiserer sosialfaglige og etiske prinsipper i et terreng som er fylt med sterke og dominerende føringer for hva som er ”riktige tiltak”. Samtidig er det eksempel på en sammensmelting av sosialt arbeid prinsipper og SVIP som det styrende element.

Tines eksempel tydeliggjør at SVIP-koden er ”i spill” ved det Tine foretar seg og måten hun reflekterer på. Klienten var i dette tilfelle ikke klar for å gjennomføre en løsning som sosialarbeideren anbefalte. Klienten oppsøkte sosialtjenesten med et ønske om hjelp til boutgifter i annen bolig, men ”falt av” da hjelpeprosessen nærmet seg en realisering. En mulig tolkning av situasjonen er at SVIP som handlingsstyrende norm ikke tilbød sosialarbeideren en forståelse for klientens subjektive prosess. Å bryte relasjonen til den voldelige samboeren så ut til å bli det styrende elementet for sosialarbeiderens tolkning av situasjonen. Hvis klienten definerte situasjonen på en annen måte kan dette ha ført til at samarbeidet mellom

sosialarbeideren og klienten ble vanskelig. At klienten selv må gå inn for løsningen er en sentral premiss i myndiggjørende sosialt arbeid. Vi vet ikke noe om hvordan klienten ville ha beskrevet denne situasjonen, men en aktuell hypotese er at sosialarbeideren gjorde seg til portvakt for hjelpetiltaket ”bolig” ved at hun koblet det til en annen hjelpehandling som et kontrollelement i seg, ikke kontroll i form av økonomiske ytelser men i form av et velment beskyttelsestiltak. Dette synliggjør et ofte omtalt spenningsfelt innenfor sosialtjenesten hvor dobbeltmandatet aktualiserer dimensjonen hjelp – kontroll i sosialt arbeid (Payne 1997; Moffat 1999; Levin 2004).

Oppsummering av relasjonsbrudd som tema i empirien

Det foregående framstillingen er fragmentert og det kan være vanskelig å se fenomenene når de opptrer i ulike sammenhenger. Jeg har derfor valgt å framstille temaet relasjonsbrudd i en oppsummering: Innebygd i SVIP ligger en forutsetning om at den voldsutsatte kvinnen må forlate mannen. Alle fortellingene i materialet som omhandler mishandlede kvinner, fører til at sosialarbeiderne initierer, legger til rette for, eller følger opp et hjelpearbeid med relasjonsbrudd som løsning. I Tines klientsak, ble løsningen klart uttalt som en anbefaling overfor klienten. I andre saker lå løsningen mer implisitt i måten de arbeidet på. Marianne la til rette for en enesamtale med kvinnen hvor hun fikk bekreftet sine mistanker og kunne gi kvinnen informasjon om hvordan hun kunne innrette seg for å komme unna mannen. Mariannes sak fikk preg av en forberedt flukt. Sissel, som mistenker at hennes klient er voldsutsatt, benytter de få møtepunktene hun har med kvinnen til å gi henne informasjon som kan trygge henne på at hun vil klare seg økonomisk og dermed styrke henne i eventuelt å velge en slik løsning. Judith undrer seg over at kvinnene holder ut når hun registrerer at de fortsetter å leve i den relasjonen som også innebærer vold, i alle fall mye lenger enn hun anser som ”normalt.” Når Judith føler seg maktesløs og snakker om tiltak som ikke virker, så mener hun at tiltakene ikke fører til at kvinnen forlater mannen. I Waldemars sak var relasjonen allerede brutt, men han får oppdraget med å følge opp klienten i en nyetableringsfase og omtaler deler av arbeidet som ”standard prosedyre”. Han kommenterer dessuten at saken hans er et avvik fra den ”vanlige måten”. Både Sissel og Judith arbeider indirekte med løsningen relasjonsbrudd ”innbakt” men i deres refleksjoner og begrunnelser for det de foretar seg blir handlingsnormen ”relasjonsbrudd” synlig.

Det kommer det ikke fram andre løsningsmodeller eller andre strategier for arbeid med kvinnene. I noen mishandlingssaker er volden så grov at det blir nødvendig å gå inn i sikkerhetsvurderinger for å løse en akutt eller truende situasjon. Sosialarbeideren Marianne har fortalt om en slik sak. Men situasjonene som voldsutsatte lever med er svært forskjellige og løsningsmulighetene kanskje like mange. Å følge voldsutsatte kvinner gjennom deres egen avveiningsprosess, hvor de kan komme til å velge andre strategier ville innebære å ta utgangspunkt andre forståelsesperspektiver (Hydén 1995; Anttila et al. 2006). Fraværet av alternative løsningsveier i materialet tyder på at SVIP er enerådende som grunnlag for sosialarbeidernes intervensjoner i kvinnemishandlingssaker. Innenfor SVIP er det ikke plass til alternative forståelser eller tilnærminger til problemområdet enn at kvinnen forlater mannen.

Konstruksjon av behandlingsbehovet i SVIP

Behandlingsløsningen uttrykkes i termer som ”å bearbeide den psykiske avhengigheten,” eller ”bearbeide det å bryte relasjonen.” Når Judith tar i bruk ”plan B” må dette sees i forbindelse med den makt som løsningsorienteringen om relasjonsbrudd har over sosialarbeideren. Makten er der både i kraft av forståelsen av ”hele mishandlingsbildet” som utgjør SVIP og fordi hun ikke har fått noen alternative forståelsesmodeller til å bruke på situasjonen. Når kvinnen ikke viser tegn til å bryte relasjonen tilbyr SVIP en alternativ vei mot løsningen. Kvinnens avhengighet til mannen tolkes som hindringen, og måten å løse opp i denne på er gjennom psykologisk bearbeiding. Satt på spissen blir kvinnene gjennom ”plan B” indirekte definert som behandlingstrengende med ”sykdomssymptomet” avhengighet. De gjøres til objekter for behandling i stedet for subjekter som tar beslutninger om eget liv. Betydningsinnholdet blir at det er noe i veien med klienten som utsetter seg for volden, følelsesmessige bindinger er hindringer på veien til frihet og selvstendighet og må derfor behandles.

Det er nærliggende å trekke linjer mellom ”psykisk syk” og uttalelser om avhengighet. Dette synes å være ”gråsoner” i forhold til hva som vanligvis benevnes som psykisk sykdom, men en slik forståelse konstrueres gjennom sosialarbeiderens fortelling. Denne klienten hadde også framvist sunne og friske trekk ved å søke hjelp og ved å forsøke å finne seg annen bolig, men de passer ikke inn i vurderingene av at hun kan bli ”psykisk syk”. Dette ligner på elementer i Smiths fortelling om hvordan psykisk sykdom kan konstrueres ved sammensetning av utvalgte markører i en fortelling og utelatelse av andre (Smith 1990). Sosialarbeideren tolker

situasjonen slik at klienten blir psykisk syk om hun ikke kommer seg ut av forholdet, men for å få det til trenger hun å "endre tanken". Markøren "avhengighet" fungerer her både som en forklaring på at hjelpetilbudet som foreslås ikke akseptert av klienten og som en begrunnelse for klientens behandlingsbehov.

Innholdet i behandlingsløsningen er basert på at relasjonen blir redefinert med vold som den tydeligste markør. Løsningen henger sammen med forestillinger om at den terroriserende mannen manipulerer kvinnen til å bli hos ham eller han tar i bruk disiplineringsmetoder som gjør at kvinnen ikke tørr eller blir i stand til å bryte ut. Forestillingene om at mannen, som et resultat av sin kjønnskonstruksjon er prisgitt sin egen voldelige natur, inngår som en "naturlig forklaring" som tilfører en form for logikk i diskursen (Walker 1978; Lundgren 1991) Gjennom terapi kan kvinnen gjøre seg til et fritt og selvstendig menneske, løsrive seg fra mannen og få slutt på volden ved å flytte fra ham.

Betingelser og forbindelser som muliggjør standarden

Sett i et sosialkonstruksjonistisk perspektiv er sosialarbeidernes praksis et resultat av kontinuerlig interaksjon mellom individet og omgivelsene, mellom historien og nået, mellom situasjon og kontekst. Som diskursiv norm er SVIP et handlingsskjema som er tilpasset praksis i sosialtjenesten, som kommer til uttrykk gjennom samtaler for å avklare situasjonen og hjelpebehovene, i råd og veiledning, i effektivering av økonomiske hjelpetiltak. Sosialtjenestens begrensninger kan ligge i kapasitet, muligheter for å prioritere, grenser for hvor langt og hvor intensivt det er mulig å arbeide innenfor sosialtjenestens rammer.

Som vist tidligere er standarden sammensatt av flere deler, eller forståelser, som er kjedet sammen på en bestemt måte. De enkelte handlingsdelene *betinges av* at de kan forklares innenfor helheten, på en måte som gjør at det henger sammen. Jeg har funnet at handlingene som genereres av SVIP er sammenkjedet med *tre betingelser*. Alle tre må være til stede. Den første betingelsen er *en definisjon* som sier at menns vold mot kvinner er uakseptabelt og representerer et problem som krever handling. Definisjonen er forankret i den kulturelle og historisk betingede kvinnefrigjøringskampen, i bekjempelse av androsentrismen og maktskjevhetene mellom kjønnene som er nedarvet gjennom århundrer og som er befestet av kirke stat og utdanning. De kommer til uttrykk i tradisjonelle definisjoner om hva menn kan tillate seg overfor kvinner og ikke minst i definisjonen om hva samfunnet tillater foregår

innenfor hjemmets fire vegger (Bourdieu 2000; Kvinnevoldsutvalget 2003). Den andre betingelsen som må være til stede er *en handlingsnorm* som sier at den eneste fornuftige løsningen på problemet er å bryte relasjonen. For at en mishandlet kvinne skal fri seg fra dominansen og volden må hun realisere sitt menneskeverd og sine rettigheter gjennom å bryte relasjonen med den dominerende og voldelige partneren. Mannen er innenfor denne forklaringen definert som underlagt både sitt biologiske og sosiale kjønn, og derfor ikke endre atferd. Bare ved å bryte relasjonen kan kvinnen realisere seg som et fritt og selvstendige individ (Hydén 1995). Den tredje betingelsen er definisjonen av kvinnen som hjelpeløs og avhengig offer for volden og dermed i behov av hjelp og støtte for å kunne realisere en frigjøring og en voldsfri tilværelse. Det er særlig denne tredje betingelsen som legitimerer sosialtjenestens arbeidsmåte, hvor definisjonen av kvinnens situasjon forener seg med en omsorgsforståelse og en hjelpediskurs i sosialt arbeid. Vold i familien, eller vold mot kvinner er ikke eksplisitt definert som et hjelpeområde i sosialtjenesten eller innenfor sosialt arbeid generelt. Det har følgelig vært lite, eller ingen diskusjon om hvordan en profesjonell tilnærming for dette problemområdet burde se ut. *Fraværet av diskusjon* om teorier, og manglende fokus på teoretisk fundert eller praksisbasert kunnskap knyttet til dette temaområdet har gitt åpninger for forståelsesmåter, arbeids- og løsningsmodeller som har forbindelser radikal feminisme.

Sammenkjedingen av disse betingelsene er slik at definisjonen av situasjonen styrer handlingen (Thomas & Thomas); det er definisjonen som legitimerer at temaet tas opp, at klienten kan søke hjelp til dette formålet og det er definisjonen som bereder grunnen for at sosialarbeideren forholder seg til vold mot kvinner som en arbeidsoppgave. Handlingsnormen om å bryte relasjonen får sosialarbeideren til å arbeide med dette som et mål, enten det er implisitt ved hjelp av indirekte tilrettelegging eller ved den type informasjon som gis til klientene som hos Marianne og Sissel, ved de praktiske rådene som Judith gir eller slik Tine eksplisitt uttrykker det overfor klienten. Sosialarbeideren har flere måter å legge forholdene til rette på slik at klienten kan gjennomføre relasjonsbrudd, og de gjør det på ulike måter. Tilretteleggingen kan gjøres ved hjelp av private støttespillere, eller som i denne oppgaven, ved et samvirke mellom ulike hjelpeinstanser der sosialtjenesten kan bidra med praktiske hjelpetiltak, informasjon om hjelpemuligheter, råd og veiledning.

Sosialarbeidernes praksis i sosialtjenesten rettes mot alle tilstander av sosiale hjelpebehov. Vold i privatsfæren og kvinners voldsutsatthet blir dermed ett tema blant mange andre temaer

som trenger oppmerksomhet og oppfølging. Faglige og administrative beskrivelser eller kommunale handlingsplaner for hvordan temaet skal behandles i sosial- og helsetjenestene finnes i noen kommuner, men mangler i de fleste. Den samme mangelen gjelder opplærings og undervisningstiltak (NOU 2003; Saur 2007; Sogn 2007b). Dette gir et åpent spillerom for lokale og individuelle utforminger av arbeidsmåter i saker som gjelder vold i privatsfæren. En kunne da vente seg mange varianter som ville peke i flere retninger. Desto mer overraskende er det da å finne så stort samsvar i måten sosialarbeiderne forholder seg til det private voldstemaet på. Det er en tydelig tendens at familievold først og fremst assosieres med kvinnemishandling og spesielt er det måten å arbeide med den på som ser ut til å inngå i et mønster. Diskursen som sier hva kvinnemishandling går ut på og hvordan den bør møtes, får sin form som er tilpasset sosialtjenestens arbeidsmåter og ressurser. SVIP blir et nødvendig tolkningsredskap som dermed kan innfri diskursens betydningsinnhold og den fungerer som en veiviser for sosialarbeidernes praksis (Smith 1993; Søndergaard 2000). I mangel av vitenskapsbaserte teorier om voldens sammenhenger utgjør SVIP en foreløpig naturliggjort praksis i saker som gjelder vold i parforhold. Foucaults poeng om at det som utgjør en ”vitensdisiplin” ikke bare er de anerkjente teoriene og metodene, men omhandler alle deler i de praksisene som iverksettes, får sin støtte i disse funnene (Foucault 1999, Schanning 1993). Spørsmålene som kan reises er om sosialt arbeid som vitensdisiplin er tjent med en slik praksis.

Oppsummering

For å belyse det tredje forskningsspørsmålet, som handlet om mønstre og sammenhenger i sosialarbeidernes arbeidsmåte og forståelser, satte jeg søkelyset på det temaet de fortalte mest inngående om, kvinnemishandling. Ved å belyse nærmere hvilke definisjoner og begrunnelser sosialarbeiderne brukte uavhengig av hverandre, på tvers av materialet, fant jeg noen overraskende felles trekk i arbeidsmåtene. Disse trekkene framsto ikke umiddelbart som like, men ved å se etter hva som ble gjort til tema og på hvilke måter temaene hadde individuelle variasjoner kunne jeg oppdage felles trekk i bakenforliggende forståelser. Det diskursanalytiske perspektivet viste seg her som et nyttig redskap (Magnusson 2000).

I fortellinger om vold i parrelasjoner fant jeg at dette utelukkende var fortellinger om menns vold mot kvinner. Omtanke og bekymring for kvinnens situasjon, og hvordan sosialarbeideren best kunne bistå kvinnen var hovedtema i disse fortellingene. Mannen omtales mer perifert, og da mest som den som utøver volden. I tillegg til volden var relasjonen det sentrale

elementet og det å bryte relasjonen ble sett som løsningen på problemet. I analysen så vi at relasjonsbrudd som løsning preget sosialarbeiderens handlemåter på forskjellige vis; i tilrettelegging, i konkrete handlinger og i måter de reflekterte på. For å ”bearbeide det å bryte relasjonen” eller ”bearbeide den psykiske avhengigheten” ble muligheten for psykologisk eller psykiatrisk behandling koblet til arbeidet med relasjonsbrudd. Satt på spissen ble kvinnene gjennom denne muligheten indirekte definert som behandlingstrengende med avhengighet som sykdomssymptom. Mønsteret i tenke- og handlemåte har jeg valgt å kalle en ”standardoppfatning om vold i parforhold”, som jeg i analysen har forkortet til SVIP

Vi ser at SVIP er handlingsgenererende og at den er ”i spill” i fortellinger om vold som ellers er individuelt forskjellige. Når markøren ”vold fra mannlig partner” er på plass i en kvinnelig klients fortelling ser vi at SVIP strukturerer sosialarbeiderens arbeidsmåte og er med og former sosialarbeiderens rolle som hjelper. Vi ser også at SVIP i noen saker ble bekreftet som en nyttig strategi, men var uhensiktsmessig i andre. Samtidig så vi eksempler på en sammensmelting av prinsipper sosialt arbeid og SVIP som styrende element for løsningsorienteringen. En mellomløsning var i bruk når sosialarbeideren kombinerte SVIP med en myndiggjørende arbeidsmåte og overlot beslutning og valg av tidspunkt for eventuell handling til klienten. Men analysen viste også at handlingsnormen kunne føre til motsetninger mellom sosialarbeider og klient. I materialet så vi at sosialarbeiderne manglet forståelsesmodeller som kunne tas i bruk når ”terrenget ikke passer til kartet”. Dette kom fram i refleksjonene rundt avvikene og når utviklingen i den enkelte sak ikke ble slik sosialarbeideren forsøkte å få til.

5. Hva denne studien har gitt

Oppsummering av hovedfunn

Denne studien har generert kunnskap og forståelse på tre substansielle områder:

For det første viser studien at arbeid med familievold i sosialtjenesten aktiverer *mange* kunnskapsdimensjoner i sosialt arbeid. For det andre synliggjøres det at sosialarbeidernes arbeidsmåte i familievoldssaker er påvirket av en ytre diskurs på en slik måte at det har etablert seg et mønster som i seg selv er en tilpasset diskurs. Mønsteret er hovedfunn i studien. For det tredje ser vi at sosialtjenesten som kontekst skaper betingelser for arbeid med familievoldssaker. Studien har dessuten vist at kvalitative beskrivelser av et felt, samt analyse av kvalitative data, kan bringe fram kunnskap om arbeidsmåter som ellers ville være vanskelig tilgjengelig.

Utgangspunktet var å studere hvordan sosialarbeideren utformer sin hjelperolle når vold i privatsfæren er tema og når fagutøvelsen foregår innenfor sosialtjenesten som kontekstuell ramme. Analysen har bestått i å forsøke å forstå hva som blir viktig for sosialarbeiderne og hvordan arbeidet utformes når vold i familierelasjoner er temaet.

Kunnskapsbidrag

Situasjonene varierer

Arbeid med voldsproblematikk aktualiseres i sosialtjenesten på flere måter; dels ved at klienter de har kontakt med fra før har et voldsproblem, delt ved at de blir kontaktet av klienter eller samarbeidspartnere ved behov for sosialfaglig oppfølging, økonomiske ytelser eller andre hjelpetiltak som sosialtjenesten forvalter eller har kunnskap om. Det er stor variasjon i hvordan det foregår at sosialarbeiderens gjøres kjent med klientens voldsproblem. Variasjonene befinner seg langs en dimensjon fra uavklart, mulig voldsproblem i den ene enden til oppgaver forbundet med omfattende rehabilitering og reetablering etter grove voldshandlinger i den andre enden. Sosialarbeiderens oppgaver og arbeidsmåte i en uavklart voldshistorie er vesensforskjellig fra oppgavene knyttet til å bistå med praktisk, økonomisk og emosjonell støtte for at klienten skal etablere seg i en ny tilværelse. Det at situasjonene

varierende over en så bred skala utfordrer sentrale kunnskapsformer og arbeidsmåter i sosialt arbeid. De fleste eksemplene sosialarbeiderne fortalte om handlet likevel om menns vold mot kvinner. I disse sakene fant jeg et mønster som relateres til én bestemt forklaringsmåte som påvirket sosialarbeidernes måte å arbeide på.

Standardoppfatning om vold i parforhold - SVIP

Når sosialarbeidere i denne studien møter termen familievold foregår det en automatisk ”oversettelse” av termen til vold mot kvinner. Sosialarbeiderens handlemåter gir seg utslag i en løsningsorientering som ligger som en rød tråd gjennom sosialarbeiderens analyser av situasjonen. Løsningsorienteringen er basert på en diskurs som går ut på at en kvinne som er mishandlet trenger hjelp og støtte til å avvikle relasjonen og flytte fra mannen som har mishandlet henne. Hvis kvinnen har vansker med å bryte relasjonen tilbys hun psykologisk behandling. Diskursen strukturerer sosialarbeiderens forståelse og handlemåter og framtrer i materialet som en ”standardoppfatning av vold i parforhold” som jeg har forkortet til SVIP. Denne standarden er et hovedfunn i studien.

SVIP kan spores tilbake til sentrale trekk som går igjen i feministiske retningers anbefalte strategier for hjelpearbeid overfor voldsutsatte kvinner, ikke bare i Norge, men i andre skandinaviske land og ellers i den vestlige verden. Standarden er påvirket av en diskurs om hvordan kvinnemishandling skal forstås og hva som er dens løsning (Hydén 1995; Andersson og Lundberg 2001). Mannen i den voldelige relasjonen omtales perifert av sosialarbeiderne, og da mest som den som utøver volden. En av sosialarbeiderne gir uttrykk for at det kan være problematisk for samme fagperson å forholde seg til begge parter i volds- og overgrepssaker. Menn som utsettes for voldshandlinger er ikke tematisert i studien. Nyere forskning viser at menn like ofte rapporterer voldelige handlinger, men det er fortsatt slik at konsekvensene av voldshandlinger er langt alvorligere for kvinner enn for menn (Haaland, Clausen og Schei 2005).

SVIP representerer et ferdig utviklet tolkningsredskap som sosialarbeideren bruker til å ”lese” klientens situasjon med. Hvis klienten ikke er klar for å bryte relasjonen, eller ønsker en annen løsning kommer sosialarbeideren i skvis mellom SVIP på den ene siden og sosialt arbeids etiske prinsipper og arbeidsmåter på den andre siden. Skvisen fører til at sosialarbeideren stiller spørsmål ved sin egen dyktighet og ikke ved arbeidsmåten som

genereres av SVIP. Dette viser at SVIP er blitt en målestokk for sosialarbeiderens vurdering av sin egen fagutøvelse. Den implisitte handlingsnormen om relasjonsbrudd, bygger på oppfatningen av den voldsutsatte kvinnen som avmektig og hjelpeløst offer, som må hjelpes ut av relasjonen. Dette er en forståelse som legges på klienten og situasjonen, *uavhengig* av hva klienten selv måtte bidra med for å belyse sin situasjon. Å stille spørsmål ved om denne forståelsen er hensiktsmessig, synes uaktuelt for sosialarbeideren. Dette bekrefter hvordan standarden slår inn i sosialarbeiderens tenkemåte.

Om sosialarbeideren ikke hadde hatt et ferdig tolkningsredskap å ty til, måtte hun utforske klientens situasjon på en annen måte. Sosialarbeidere har lang erfaring i å arbeide med klienter i vanskelige livssituasjoner og er klar over at det krever både tid og tålmodighet å få klienten til å arbeide med sin egen endringsprosess. SVIP får sosialarbeideren til å handle og planlegge intervensjonen stikk i strid med kunnskap om endringsprosesser.

Relasjonsbrudd og terapi

I et slikt materiale er det ikke grunnlag for å si noe som helst om hvordan virkningen av hjelpetiltakene blir. Vi kan bare si noe om hva sosialarbeideren prøver å få til og hvordan dette nedfeller seg i deres arbeidsmåter. Sosialarbeiderne i denne studien arbeider med relasjonsbrudd som en implisitt løsning. Kvinnene henvises til terapeutisk behandling av problemet hos psykolog eller psykiater. Et nærliggende spørsmål er hvordan behandlere som mottar denne type henvisninger forholder seg til en ”bestilling” om å løse opp følelsesmessige avhengighet for å tilskynde et relasjonsbrudd, men dette temaet ligger utenfor denne oppgavens rammer. En sannsynlig tolkning ut fra andres studier er at en slik terapeutisk bestilling reformuleres innenfor terapirelasjonen til å handle om hvordan volden kan opphøre i stedet for å avslutte relasjonen (Toverud 1998; Anttila et al. 2006; Bjerke 2006; Fjeldheim 2006). Denne vesentlige forskjellen gir grunn å reise spørsmål ved hva som utgjør denne forskjellen, om det for eksempel kan relateres til sosialarbeiderne som faggruppe eller om det kan være flere betingelser knyttet til sosialtjenestens rammebetingelser, eller om det er andre faktorer enn de som er belyst her. Forskjellen gir grunn til å studere fenomenet ytterligere.

Moderering og tilpasning

Fortellingene synliggjør hvordan sosialt arbeids verdier, prinsipper og fagkunnskap påvirkes av at mishandling som temaområde er brakt inn i tjenestens kunnskapsfelt med et eget sett med verdier, forståelser og handlingsnormer. Dette møte slår inn i sosialarbeiderens hverdag og fører til ulike tilpassninger til det som ellers er dominerende prinsipper i deres arbeid. Myndiggjøring, å ta utgangspunkt i klientens situasjon, respekt for klientens rett til å ta avgjørelser og ”å være der hvor klienten er” og prøve ”å se det som klienten ser”, er sentrale prinsipper i sosialt arbeid. Disse elementene er som regel til stede i noen grad når sosialarbeiderne arbeider med en løsning på klientens problem. I noen sammenhenger modereres prinsippene til fordel for en standardisert arbeidsmåte, andre ganger dominerer de bildet, selv om en bestemt løsningsorientering ligger implisitt. I eksemplene hvor sosialarbeiderne tilpasser og modererer ser vi myndiggjørende arbeidsmåter. Den modererende arbeidsformen har kvaliteter av å arbeide med klientenes egen prosess, men styres fortsatt primært mot relasjonsbrudd.

Kan det tenkes at situasjoner hvor det er en fordel med SVIP? I noen situasjoner, hvor det er viktig at sosialarbeideren går inn og vurderer, og om nødvendig, sørger for klientens personlige sikkerhet kan det være praktisk å ha noen rutiner. Men et slikt behov ville uansett komme for en dag ved å snakke med klienten og analysere situasjonen. Behovene ligger mer på å ha de nødvendige tiltakene å henvise til; for eksempel egnede boliger for kvinner og barn. Ulempen med SVIP er at klientenes ulike situasjoner blir vurdert over samme ”mal”. SVIP støtter dessuten opp om sosialarbeiderens ønske om være til hjelp og å *gjøre* noe, en handlingsiver som profesjonsgruppen bl.a. er karakterisert ved (Levin 2004). Vi skal ikke se bort fra at diskurser i det offentlige rom og i media også bidrar til å sette sosialarbeideren i en situasjon med handlingspress. Og med en standardoppfatning om hvordan situasjonen skal forstås og løses blir det fristende for sosialarbeideren å gå inn i det vanlige mønsteret for å unngå kritikk.

Relasjonen

Når sosialarbeideren forsøker å forstå klientens behov for endring er klientens situasjon og relasjoner til andre utgangspunkt for sosialarbeiderens analyse. Gjennom sin egen relasjon til klienten forsøker sosialarbeideren å arbeide med klientens situasjon. I mishandlingssaker

oppstår det et paradoks når sosialarbeideren har en forhåndsdefinert oppfatning av at løsningen på klientens problem er relasjonsbrudd. Motsetningene mellom vektlegging av relasjon som arbeidsredskap og avstanden til den relasjonen som er problemet blir spesielt synlig når ikke arbeidsprosessen går via en undersøkelse av de sosiale omstendigheter og tar høyde for klienten, og voldsutøverens, egen forståelse definisjon av situasjonen. Dette er imidlertid ett av områdene hvor vi ser en moderering av SVIP, når sosialarbeideren aksepterer klientens valg, selv om hun finner det vanskelig å forstå. Når hun ikke forsøker å bearbeide klienten til å bryte relasjonen, men avventer klientens initiativ kan dette tolkes som at sentrale verdier i sosialt arbeid har spilt en større rolle enn SVIP.

Makten i relasjonen

Makt beskrives ofte i negative termer. Foucault bruker makt i flere betydninger; som kraft eller styrke og som aktivitet (Foucault og Schaanning 1999). Når sosialarbeiderens relasjon til klienten ikke bare aktualiserer makt – kontrolldimensjonen mellom klient og sosialarbeideren, men også omhandler makt – avmaktdimensjonen som følge av krenkelser eller vold i klientens liv blir dette komplisert. Makt kan være involvert i hjelpehandlingen, uten at sosialarbeideren har tenkt over det på denne måten. Det kan være makt brukt som en påvirkningskraft for å få til noe som er til hjelp for klienten. Eller det kan være makt som er i bildet når sosialarbeider og klient definerer situasjonen på hver sin måte. Sosialarbeiderens forslag til løsninger kan oppfattes som et ultimatum, eller et sterkt press, uavhengig av om det er forbundet med økonomiske ytelser eller ikke.

Diskursen styrer arbeidsmåten

SVIP kan spores tilbake til sentrale trekk som går igjen i strategier som feministiske retninger anbefaler i arbeid med voldsutsatte kvinner, ikke bare i Norge, men i andre skandinaviske land og ellers i den vestlige verden (Collins 1986; Hydén 1995; Andersson og Lundberg 2001). SVIP kan forstås i lys av at den gjennomslagskraften det feministiske perspektivet har hatt, ikke bare hos sosialarbeiderne, men i mange profesjonsgrupper og i samfunnet for øvrig. Forbindelseslinjene til liknende diskurser kan avleses i forskning og i profesjonelle praksiser, på tvers av fagtradisjoner og landegrenser. Den sterkeste forbindelsen kan i dag spores til

krisesenterbevegelsen som har fastholdt den opprinnelige forklaringsmodellen på kvinnemishandling.

Sosialarbeideren interagerer med normer og regler innenfor profesjonen og med diskurser som vedrører det spesifikke voldsfeltet. Måten de tenker og resonnerer på viser at de har tatt opp det diskursive innholdet i sine tenke- og forståelsesmåter. Slik blir SVIP et perspektiv sosialarbeiderne bruker til ”å se med”. Slik er det ikke bare sosialarbeiderne selv og deres klienter som bidrar til å skape voldsfortellingene og den betydning handlingene gis; ulike ”fortellerstemmer” i det omliggende samfunnet er medskapere og medtolkere av voldsfortellingene.

Sosialtjenesten som kontekst

Siden vold i familien, eller vold mot kvinner, ikke er eksplisitt definert som et hjelpeområde i sosialtjenesten har det diskusjonen om hvordan en profesjonell tilnærming for dette problemkomplekset burde se ut vært fraværende, eller i beste fall vært avhengig av individuelt eller lokalt engasjement.

Kunnskapssituasjonen og ”dobbelmandatet” i sosialtjenesten har vært gjenstand for tilbakevendende innspill og debatt. I perioder kan det se ut som at det komplekse bildet av sosiale problemer, hvor klienten har behov for oppfølging over lang tid, *på andre områder enn det som gjelder økonomisk sosialhjelp*, kommer i bakgrunnen i samfunnsdebatten. Noen av disse problemområdene gjelder kombinasjon av vold og rusproblemer, vold og psykiatri, vold og sosial isolasjon, vold og kriminalitet. Intervjuene med sosialarbeiderne i denne studien viste at de ofte sitter med kompliserte og tunge problemstillinger som ingen andre tjenester har kapasitet til å ta, eller hvor klienten ikke er ”motivert for” behandling.

I de fleste kommuner er klienters erfaringer med vold lite fokusert som eget kunnskaps- og innsatsområde for sosialtjenesten. I analysen så vi at fraværet av tematisering og sosialfaglig fokus på området familievold har skapt en situasjon hvor diskurser utenfra lett ”slår seg ned”. Uten at det er tatt stilling til arbeidsformen og konsekvensene av løsningsorienteringen er SVIP tilstede som en uuttalt norm som styrer arbeidet.

Teoretiske implikasjoner

I denne empiriske studien har vi sett at sosialarbeidere i sosialtjenesten arbeider med familierelatert vold, med problemstillinger som varierer over en bred skala. Et hovedfunn i studien er at sosialarbeiderne arbeider etter et ferdig utviklet tolkningsredskap; en standardoppfatning om vold i parforhold (SVIP), som i flere henseende risikerer å sette teorier og prinsipper i sosialt arbeid til side. Standarden sees som et resultat av manglende teoretisering og tematisering av vold som problemområde for klienten innenfor sosialt arbeid generelt, og i sosialtjenesten spesielt. Funnet impliserer en faglig basert gjennomgang av praksis og teorigrunnlag. Videre studier som fokuserer på teori- og metodeutvikling for sosialt arbeid med vold anbefales i samarbeid med høyskoler eller universitet.

I utgangspunktet var studien rettet mot et bredere spekter av arbeid med familievoldssaker. Det viste seg at kvinnemishandling var et dominerende tema i sosialarbeiderens fortellinger om det de arbeidet mest med. Dette indikerer at voldshendelser som det ikke finnes arbeidsmodeller for, i mindre grad er gjenstand for oppfølging i sosialtjenesten. Dette kan være en indikasjon på manglende kunnskap om hvordan forstå og hvordan arbeide med andre voldsrelaterte problemer i sosialtjenesten. Funnene i denne studien antyder at det sosialarbeidere ”ser” henger sammen med at de har fått et redskap ”å se med”. Dette utfordrer sosialtjenestens - og sosialt arbeids manglende fokus på arbeidsmetoder.

Det kan stilles spørsmål ved om termen vold som språklig betegnelse etter hvert blir for begrensende for faglig teoretisering om fenomenets innvirkning på menneskenes sosiale liv. Det er fare for at den sterke forbindelsen som er skapt mellom vold og kjønn står i veien for å teoretisere på fordomsfrie måter om de maktstrukturer som inngår i andre typer relasjoner enn menns vold mot kvinner og at dette fører til usynliggjøring. Sosialtjenestens klienter er en heterogen gruppe som er avhengig av samfunnets velferdsordninger for en kortere eller lengre periode i livet. De av sosialtjenestens klienter som har problemer med voldserfaringer burde gis mulighet til å nyttiggjøre bistand fra samfunnets for å få en bedre livssituasjon. Dette indikerer også en vektlegging av språket som endringsfaktor i utvikling av sosialt arbeid.

Forskning tyder på at vi bare er i startgroppen når det gjelder å nyansere våre forståelser av den private volden. Mye avhenger av hvilke perspektiver vi forstår fenomenene gjennom. En

oppgave i videre kunnskapsutvikling og formidling er en nyansering og bevisstgjøring av kunnskap og perspektiver i arbeid med de som er berørt av vold i sine nære relasjoner.

Metodologiske implikasjoner

Intervjuene startet med at sosialarbeiderne ble bedt om å fortelle om den siste saken de hadde arbeidet med, hvor klienten hadde et problem med vold i privatsfæren. Dette ble innledningen til fem svært forskjellige intervjuer. Måten å starte opp intervjuene på satte sosialarbeideren raskt i gang og bidro til å belyse variasjon. Denne måten å studere arbeidsfelt og tema på gir tilgang til informasjon som ellers ville være vanskelig å få tak i. Mitt ønske var å få fram fortellinger om hvordan arbeid med vold så ut ”innenfra” i dobbelt forstand, innenfra sosialtjenesten, og fra sosialarbeiderens eget perspektiv. Flere temaer enn de som er tatt med i oppgaven var belyst i intervjuene, men her måtte jeg gjøre et utvalg. Metoden egnet seg godt for å besvare problemstillingen og forskningsspørsmålene.

Denne måten å studere behandling på, gir innblikk i behandlerens eget perspektiv, i motsetning til når behandlere svarer på spørsmål som er preget av forskerens perspektiv. Det åpne, kvalitative intervjuet kan gå mer i dybden og bidra til å oppdage nye kunnskapstemaer som kan være av betydning for det temaområdet det forskes på. Metoden passer spesielt godt til å undersøke kunnskapsområder som det tidligere er forsket lite på og kan legge grunnlag for andre og nye måter å stille spørsmål på.

De analytiske perspektivene symbolsk interaksjonisme og diskursorientert perspektiv har bidratt til å belyse forståelse, mønstre og sammenhenger i sosialarbeidernes praksis. Det diskursanalytiske perspektivet har vært til stede som en betraktningssmåte, uten at jeg har gått detaljert til verks med en diskursanalyse. Jeg mener likevel at det diskursive perspektivet og diskursenes sammenhenger og tilpasninger kommer til uttrykk i materialet.

Praktiske implikasjoner

Først og fremst handlet denne studien om sosialarbeiderens handlemåter i voldssaker. Funnet av en standardisert arbeidsmåte impliserer en faglig basert gjennomgang av arbeidsmåter i feltet. I en videre tematisering blir det viktig å nyansere hvilke kunnskapsformer

sosialarbeider tar i bruk når klienten har et voldsproblem og hvilke perspektiver som tas i bruk for å "lese" problemet med.

De tre undersøkelsene som dokumenterer høyere voldsforekomst i deler av befolkningen som er avhengig av offentlige ytelser viser at dette er et "usett" område i sosialtjenesten (Haaland 1997; Pape og Stefansen 2004; Mossige og Stefansen 2007). Dette tyder på at klienter i sosialtjenesten har flere typer voldserfaringer enn det som framkommer i min studie.

Sosialarbeideren som arbeidet med klienter som misbrukte rusmidler viste også at dette var et problem og at det var sammenheng mellom hans manglende oppfølging av temaer han fikk vite om og voldstemaets upopulære posisjon i andre deler av hjelpeapparatet. Dette indikerer at det vil være behov for utvikling av arbeidsmåter i sosialtjenesten som retter innsatsen mot flere typer voldsproblemer.

Sosialfaglig utvikling på området forutsetter en åpen debatt om hva som er sosialt arbeids teoretiske og vitenskapelige tilnærming til å arbeide med klientens voldserfaringer.

Forutsetningen for det vitenskapelige må være en bred metodisk tilnærming, hvor både kvalitative og kvantitative tilnærminger tas i bruk, og hvor utgangspunkt for kunnskapsutviklingen tas både i teori og praksis. Min konklusjon er at inntil dette skjer vil SVIP og andre diskurser som er avledet fra teoretiske retninger eller diskurser i samfunnet råde grunnen i sosialt arbeid med familievold.

Gjennom analysen stiller jeg spørsmål om tolkningsredskapene som sosialarbeiderne i denne studien bruker er egnet i det hjelpearbeidet de forventes å utføre. Er den forståelsesrammen som fenomenet vold i nære relasjoner settes inn i gjenkjennbar for klienten? Og i hvilken grad gis det rom for klientens subjektive fortelling om sin livssituasjon og til selv å definere hjelpebehov?

Avslutning

Sosialarbeidernes fortellinger og handlinger reflekterer deres forståelse av situasjonen (Thomas og Thomas 1928). Måten sosialarbeideren handler på i forlengelsen av å ha fått kjennskap til klientens voldserfaring, reflekterer hvordan sosialarbeideren interagerer med symboler som er gjort relevante i situasjonen. Vold i parforhold er blitt til et symbol som har sine faste løsninger og som sosialarbeideren interagerer med.

Vi så at sosialarbeiderne kombinerte arbeidsmåter og faglige prinsipper i sosialt arbeid med en standardisert arbeidsmodell. Vi så også at sosialarbeiderne manglet alternative forståelsesmodeller for arbeid med klientens voldsproblem når den standardiserte arbeidsmodellen ikke passet inn. Når sosialarbeideren ikke fikk fortellingene til å ”stemme” eller når tiltakene ikke virket tyder det på at tolkningsrammene for klientens voldsproblem er for trange. Fravær av tematisk og teoretisk diskusjon i sosialtjenesten har lagt til rette for ”diskursiv import” av en handlingsgenererende standard som inneholder både forklaringer og løsninger. Standarden er blitt en handlingsnorm som ensretter arbeidet med voldsutsatte kvinner.

Sosialarbeiderne i oppgaven har bidratt til å synliggjøre ulikheter i faglige og tematiske problemstillinger innenfor et temaområde som enda er lite formalisert som fokusområde i sosialt arbeid. Deres fortellinger er viktige bidrag i utvikling av kunnskap for sosialt arbeid med voldstemaet.

Litteratur

- Andenæs, A. 1991. Fra undersøkelsesobjekt til medforsker? Livsformsintervju med 4-5-åringer *Nordisk psykologi*.
- Andersson, B. & Lundberg, M. 2001. Kvinnomisshandel som kunnskapsfält - att definera och hantera ett socialt problem. In: Ingrid Sahlin & M. Åkerström. (red.) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur
- Anttila, S.Ericson, C., et al. 2006. Utfall och effekter av sociala metoder för kvinnor som utsatts för vold i nära relationer. En systematisk översikt. In: (red.) *Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete, Socialstyrelsen, Sverige*.
- Bjerke, E. 2006. Kvinner i mishandlingsforhold: mestrings- og motmaktsstrategier Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. *Hovedfagsoppgave i sosiologi. Universitetet i Oslo*
- Bourdieu, P. 2000. *Den maskuline dominans* Oslo: Pax Forlag.
- Bourdieu, P., Wacquant, L. J. D. & Nicolaysen, B. K. 1995. *Den kritiske ettertanke : grunnlag for samfunnsanalyse*. Samlagets høgskulebøker. Oslo: Samlaget.
- Christiansen, K. U. 1990. Hva styrer sosialarbeidernes praksis? In: Kikkan Ustvedt Christiansen. (red.) *Perspektiver på sosialt arbeid: rapporter fra praksis* Oslo: Tano.
- Collins, B. G. 1986. Defining Feminist Social Work. *Social Work* 31 n.3: 214-19
- Dalheim, T. K. 2006. Kan man snakke om fattigdom - praksiser på sosialkontor i et diskursperspektiv. Høgskolen i Oslo. *Hovedoppgave i sosialt arbeid. NTNU Trondheim*
- Danis, F. S. 2003. Social Work response to Domestic Violence; Encouraging News from a New Look. *AFFILIA: Journal of Women and Social Work* 18 (2): 177-191.
- Etikkerklæringen. 1998. Erklæring om etiske prinsipper i sosialt arbeid. Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere.
- Fairclough, N. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fjeldheim, N. 2006. Vold og terapi: en analyse av behandlingsdiskurser på familievoldsfeltet Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. *Masteroppgave i sosiologi. Universitetet i Oslo*
- Foshee, V., G. Fletcher Linder. 1997. Factors Influencing Service Provider Motivation to Help adolescent Victims of Partner Violence. *Journal of Interpersonal Violence* Vol.12 No.5 (October 1997): 648 - 664.
- Fossetøl, B. 1997. Profesjonell handling i sosialt arbeid. Høgskolen i Oslo. *Hovedfag i sosialt arbeid. NTNU Trondheim*
- Foucault, M. & Schaanning, E. 1999. Diskursens orden : tiltredelsesforelesning holdt ved College de France 2. desember 1970. Virus ; 3. Oslo: Spartacus forlag.

Halling, S. & Valle, R. S. 1989. Existential-phenomenological perspectives in psychology : exploring the breadth of human experience : with a special section on transpersonal psychology. New York: Plenum Press.

Handlingsplan. 2000. Regjeringens handlingsplan Vold mot kvinner. Justisdepartementet

Handlingsplan. 2004. Regjeringens handlingsplan Vold i nære relasjoner. Justis - og politidepartementet.

Holmberg, C. & Enander, V. 2004. Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocess. Ystad: Kabusa böcker.

Hydén, M. 1995. Kvinnomisshandel inom äktenskapet: mellan det omöjliga och det möjliga. Stockholm: Liber

Haaland, T. 1997. Hjelp til voldsofre i Oslo. En brukerrettet evaluering. . In: NIBR (red.) *Prosjektrapport 1997:29*.

Haaland, T., Clausen, S. E. & Schei, B. 2005. *Vold i parforhold - ulike perspektiver*. NIBR-rapport 2005:3. Oslo.

Johnson, M. P. 1995. Patriarchal terrorism and common couple violence. Two forms of violence against women. *Journal of Marriage and Family* 62: 948 - 963.

Jonassen, W. 2002. Det hjelpeløse hjelpeapparatet. *Kompetansesenter for voldsofferarbeid*.

Jørgensen, M. W. & Phillips, L. 1999. *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

Kirkegaard, S. 1859. *En ligefrem meddelelse*. København: Reitzel.

Kronstad, K. 2001. Sosionomer i de psykiatriske ungdomsteam: Hva gjør sosionomer i de psykiatriske ungdomsteam når de behandler sine klienter. Høgskolen i Oslo, avd. for økonomi-, kommunal- og sosialfag. *Hovedoppgave i sosialt arbeid*. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Kvale, S. 1997. *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Kvinnevoldsutvalget. 2003. NOU 2003:31. Retten til et liv uten vold. . Justisdepartementet.

Leira, H. 1990. Fra tabuisert traume til anerkjennelse og erkjennelse (del 1 og 2) *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*: nr. 1 , s. 16 - 22 og nr. 2, 99 - 105.

Levin, I. 1994. *Stefamilien - variasjon og mangfold*. Oslo: Aventura forlag.

Levin, I. 2001. Diskurser i og om sosialt arbeid. In: Mona Sandbæk. (red.) *Fra mottaker til aktør*. Oslo: Gyldendal Akademiske forlag.

Levin, I. 2004. *Hva er sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Levin, I. & Trost, J. 1996. *Å forstå hverdagen*. Oslo: Tano AS.
- Levin, I. & Trost, J. 2005. Hverdagsliv og samhandling: med et symbolsk interaksjonistisk perspektiv. Bergen: Fagbokforlaget.
- Levin, I. o. J. T. 1996. *Å forstå hverdagen*. Oslo: Tano AS.
- Levine, D. N. 1971. *Georg Simmel on individuality and social forms*. Chicago: The University of Chicago Press
- Lundgren, E. 1991. *Våldets normaliseringsprosess - Två parter - två strategier*. Stockholm: Riksorganisationen för Sveriges kvinnojourer.
- Lundstøl, J. 2002. I praksis : faglige refleksjoner : artikler og mindre skrifter 3 HiO-rapport ; 2002 nr 10 Oslo.
- Magnusson, E. 2000. Studier av konsistens och föränderlighet i könsinnebörder In: Hanne Haavind. (red.) *Kjønn og fortolkende metode, metodiske muligheter i kvalitativ forskning*: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Mead, G. H. [1934]1967. *Mind, Self and Society. From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Moffat, K. 1999. Surveillance and Government of the Welfare Recipient. In: Chambon Adrienne S, Allan Irving and Laura Epstein (red.) *Reading Foucault for Social Work*. New York: Columbia University press.
- Molander, B. 1996. *Kunnskap i handling*. Gøteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Mossige, S. & Stefansen, K. 2007. Vold og overgrep mot barn og unge. En selvrapporteringsstudie blant avgangselever i videregående skole. In: Kari Stefansen (red.) *Rapport 20/07. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring*
- NOU. 2003. Retten til et liv uten vold. Justisdepartementet. 2003:31
- NOU. 2004. Helhet og plan i sosial- og helsetjenestene. Helse- og omsorgsdepartementet og Arbeids- og sosialdepartementet.
- Ohnstad, A. 1993. *Den gode samtalen*. Samlagets bøker for høgare utdanning. Oslo: Samlaget.
- Pape, H. & Stefansen, K. 2004. *Den skjulte volden? En undersøkelse av Oslobefolkningens utsatthet for trusler, vold og seksuelle overgrep*. Publikasjonsserie fra Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress ; 1/2004 Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Payne, M. 1997. *Modern Social Work Theory*. London: MacMillan Press Ltd.
- Polkinghorne, D. E. 1989. Phenomenological research methods. In: R.S. Valle & S. Halling. (red.) *Existential-phenomenological perspectives in psychology* New York: Plenum Press.

- Rapport. 2006. Utviklingstrekk i helse- og sosialsektoren. Rapport fra Sosial- og helsedirektoratet 2006. In: Sosial og helsedirektoratet (red.)
- Retterstøl, N., Ekeberg, Ø. & Mæhlum, L. 2002. *Selv mord - et personlig og samfunnsmessig problem*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Rorty, R. 1997. *Kontingens, ironi och solidaritet* Lund: Studentlitteratur.
- Saur, R. 2003. Voldens konsekvenser i bredt perspektiv. In: Randi Saur. (red.) *Ingen dans på roser* Oslo: Høgskolen i Oslo, HiO-notat 2003 nr. 10.
- Saur, R. 2007. Vold i nære relasjoner - Forslag til felles opplæringstiltak for ansatte i relevante hjelpetjenester. In: (red.) *NKVTS notat 3/2007. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress*
- Schön, D. A. 1987. *Educating the Reflective Practitioner*. San Fransisco: Jossey-Bass Publishers.
- Schaanning, E. 1997. *Vitenskap som skapt viten*. Oslo: Spartacus Forlag A/S.
- Skjørten, K. 2004. Kvinnemishandling - kunnskap og politikk. *Kvinneforskning 3/2004*.
- Skumsnes, A. 1997. Leve i katastrofens nærhet : en kvalitativ studie av sosialkonsulenters praksis i rådgivningssamtalen ved Voldtektsmottaket, Oslo legevakt. Høgskolen i Oslo. *Hovedoppgave i sosialt arbeid 1996 NTNU*
- Smith, D. 1990. K. is mentally ill. *Texts Facts and femininity*: 12 - 51.
- Smith, D. 1993. The Standard North American Family. SNAF as an Ideological code. *Journal of Family Issues* 14: 50 - 65.
- Sogn, H. 2007a. Undervisning om vold ved universiteter og høyskoler. In: (red.) *NKVTS notat. 1/2007. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress*
- Sogn, H. 2007b. Undervisning om vold ved universiteter og høyskoler. In: (red.) *Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress*
- Sosialtjenesteloven 1991. Lov om sosiale tjenester m.v. 13. desember 1991 nr. 81 *Helse- og omsorgsdepartementet*
- Soydan, H. 1993. *Det sociala arbetets idèhistoria*. . Lund: Studentlitteratur.
- Søndergaard, D. M. 2000. Destabiliserende diskursanalyse: Veje ind i poststrukturalistsk inspireret empirisk forskning. In: Hanne Haavind. (red.) *Kjønn og fortolkende metode. Metodisk muligheter i kvalitativ forskning* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Thomas, W. I. & Thomas, D. S. 1928. *The Child in America. Behavior problems and programs*. New York: Knopf

Toverud, R. 1998. Barn, terapi og seksuelle overgrep. En studie av psykoterapeuters beretninger. Tano Aschehougs Fonteneserie. Oslo: Tano Aschehoug.

Trost, J. 2005. *Kvalitative intervjuer*. Studentlitteratur. Lund

Walker, L. 1978. Testimony In: (red.) Research into Violent Behaviour: Domestic Violence United States Government Printing Office

Widerberg, K. 2001. Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt Oslo: Universitetsforlaget.